

Drs. S. Aukema

No. 3.48

**DE FINANCIËLE POSITIE VAN STERK
EXPANDERENDE BEDRIJVEN IN
NOORD-BRABANT**

(Boekjaren 1969/70, 1970/71 en 1971/72)

Maart 1974

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Bedrijfseconomisch Onderzoek Landbouw**

356585

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
HOOFDSTUK I DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
HOOFDSTUK II DE OMVANG VAN HET VERMOGEN	10
HOOFDSTUK III DE INKOMENSVORMING	13
HOOFDSTUK IV INKOMENSBESTEDING EN BESPARINGEN	21
HOOFDSTUK V DE INVESTERINGEN	24
HOOFDSTUK VI DE FINANCIERINGSMIDDELEN	27
HOOFDSTUK VII DE LIQUIDITEIT OP KORTE TERMIJN	31
HOOFDSTUK VIII DE RENTABILITEIT VAN HET BEDRIJFS- VERMOGEN	33
SAMENVATTING	36
BIJLAGEN	37

Woord vooraf

Voor een onderzoek naar de financiële positie van sterk expanderende bedrijven zijn in overleg met de Provinciale Directie voor de Bedrijfsontwikkeling in Noord-Brabant een aantal ondernemers uitgekozen van wie bekend was dat ze de laatste jaren veel hadden geïnvesteerd.

Bij de keuze van de bedrijven zijn de pachtbedrijven buiten beschouwing gelaten omdat de financieringsmoeilijkheden van pachters in het algemeen kleiner zijn dan die van eigenaars. De grond en gebouwen zijn immers de belangrijkste produktiemiddelen en deze worden door de verpachter gefinancierd.

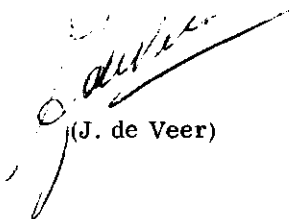
Het onderzoek had betrekking op 18 bedrijven met overwegend rundveehouderij en op 15 bedrijven met overwegend varkenshouderij. Deze bedrijven zijn 3 achtereenvolgende boekjaren bij het LEI in administratie geweest.

Door dit onderzoek is meer inzicht verkregen in de financieringsmogelijkheden van expanderende bedrijven en is tevens duidelijker geworden welke invloed de financiering van de investeringen heeft gehad op de vermogenspositie, op de inkomensvorming en op de inkomensbesteding van de ondernemer en zijn gezin.

Veel dank is verschuldigd aan de ondernemers die door hun medewerking dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt.

Het onderzoek is verricht door Drs. S. Aukema van de afdeling Bedrijfseconomisch Onderzoek Landbouw.

De adjunct-directeur,

Den Haag, maart 1974

HOOFDSTUK I

Doel en opzet van het onderzoek

Het doel van het onderzoek naar de financiële positie op sterk expanderende bedrijven was inzicht te krijgen in de financieringsmogelijkheden van de met deze expansie gepaard gaande investeringen. In het bijzonder zou daarbij worden nagegaan welke invloed de financiering van de investeringen heeft gehad op de samenstelling van het totale vermogen, op de ontwikkeling van het eigen vermogen en op de vorming en besteding van het inkomen van de boer en zijn gezinsleden.

Voor dit doel zijn in overleg met de Provinciale Directie voor de Bedrijfsontwikkeling in Noord-Brabant 41 ondernemers uitgekozen van wie bekend was dat ze de laatste jaren veel hadden geïnvesteerd of daarmee in 1969 bezig waren. Hierbij is niet gestreefd naar representativiteit 1).

Bij de keuze van de bedrijven zijn de pachtbedrijven buiten beschouwing gelaten omdat de financieringsmoeilijkheden van pachters in het algemeen kleiner zijn dan van eigenaars. De verpachter financiert namelijk de grond en de gebouwen.

De opzet was om de 41 gekozen eigendomsbedrijven gedurende 3 achtereenvolgende jaren in administratie te houden, te beginnen op 1 mei 1969 en te eindigen op 30 april 1972. Er zijn dan 4 balansen op te stellen en verwacht mag worden dat deze balansen en de mutaties in de balansposten te zamen met de registratie van de inkomsten en uitgaven gedurende de boekjaren 1969/70, 1970/71 en 1971/72 voldoende inzicht zullen geven in de ontwikkeling van de financiële positie als gevolg van het investerings- en financieringsbeleid van de ondernemer.

Van de 41 bedrijven waren 20 bedrijven hoofdzakelijk gericht op de rundveehouderij en 21 op de varkenshouderij. Tijdens de onderzoeksperiode zijn 8 bedrijven (w.o. 6 gericht op de varkenshouderij) afgevallen. De oorzaken van afvallen waren:

- inkrimping/gedeeltelijke opheffing van het bedrijf (3);
- administratie kostte de boer te veel tijd (2);
- onbetrouwbare/niet te verwerken gegevens (2);
- twijfel aan geheimhouding van gegevens (1);

Uit het voorgaande is af te leiden dat het onderzoek uiteindelijk betrekking heeft op 33 bedrijven, w.v. 18 overwegend rundveehouderijbedrijven (afgekort Rvh) en 15 overwegend varkenshouderijbedrijven (afgekort Vkh). In bijlage 9 is de ligging van de bedrijven aangegeven. De groep Rvh was gemiddeld voor 79% gericht op de rundveehouderij, voor 15% op de varkenshouderij en voor 6% op de akkerbouwproductie. Bij de groep Vkh was 63% varkenshouderij, 25% rundveehouderij en 11% akkerbouwproductie.

- 1) In hoofdstuk III worden de uitkomsten van de onderzochte bedrijven vergeleken met die van steekproefbedrijven.

Bij het begin van het onderzoek was de gemiddelde leeftijd van de ondernemers 35 jaar en ze waren gemiddeld 7 jaar boer. T.a.v. de spreiding rond dit gemiddelde kan worden vermeld dat:

- 11 ondernemers 4 jaar of korter boer waren (8 Rvh, 3 Vkh);
- 15 ondernemers 5 tot en met 8 jaar boer waren (5 Rvh, 10 Vkh);
- 7 ondernemers langer dan 8 jaar boer waren (5 Rvh, 2 Vkh).

Tijdens de onderzoeksperiode was de bedrijfsomvang, uitgedrukt in SBE 1), als volgt (gemiddeld per bedrijf):

- boekjaar 1969/70 : Rvh: 149 SBE; Vkh: 139 SBE;
- boekjaar 1970/71 : Rvh: 161 SBE; Vkh: 163 SBE;
- boekjaar 1971/72 : Rvh: 171 SBE; Vkh: 185 SBE.

Hieruit volgt een toename van 22 SBE (Rvh) resp. 46 SBE (Vkh).

Het verloop van de SBE per bedrijf is aangegeven in grafiek 1. Hierin is de volgorde van de bedrijven in elke groep (1 t/m 8, 9 t/m 13, enz.) oplopend naar omvang van het balanstotaal per 1 mei 1972.

De oppervlakte cultuurgrond nam tijdens de onderzoeksperiode toe van gemiddeld 19,7 ha tot 22,9 ha in de groep Rvh en van 9,6 ha tot 10,2 in de groep Vkh.

De resultaten van het onderzoek zijn uitvoerig in de bijlagen opgenomen. De bijlagen 1 tot en met 4 hebben betrekking op de overwegend rundveehouderijbedrijven en de bijlagen 5 tot en met 8 op de overwegend varkenshouderijbedrijven.

Bijlagen 1 en 5 omvatten de debetzijde van 4 achtereenvolgende balansen met de gemiddelde mutaties.

Bijlagen 2 en 6 omvatten de creditzijde van 4 achtereenvolgende balansen met de gemiddelde mutaties.

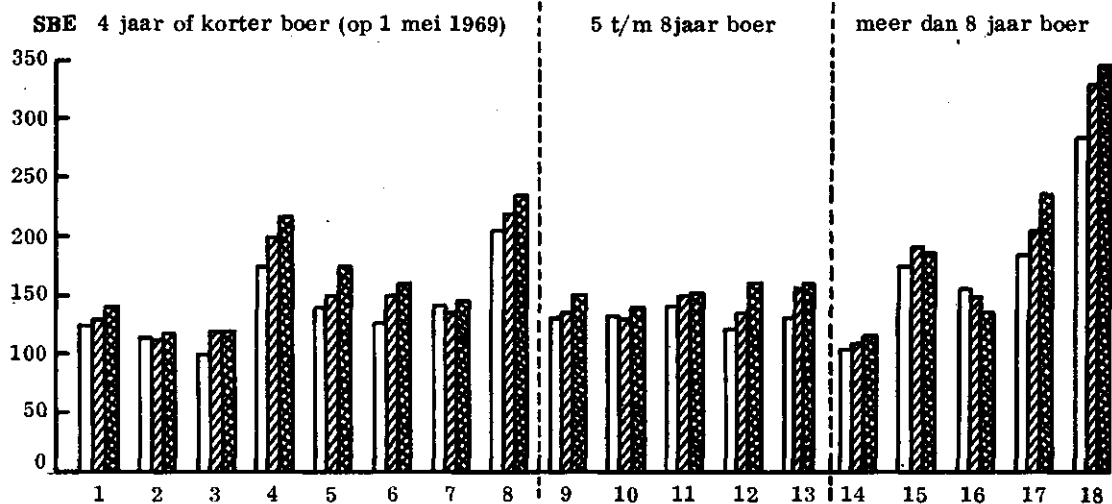
Bijlagen 3 en 7 hebben betrekking op de vorming en besteding van het inkomen in de drie boekjaren en geven tevens de gemiddelden over deze drie jaren.

Bijlagen 4 en 8 geven een schematisch overzicht van de bijlagen 3 en 7, waarin tevens is aangegeven hoe groot de investeringen in de betreffende boekjaren zijn geweest en hoe deze investeringen zijn gefinancierd.

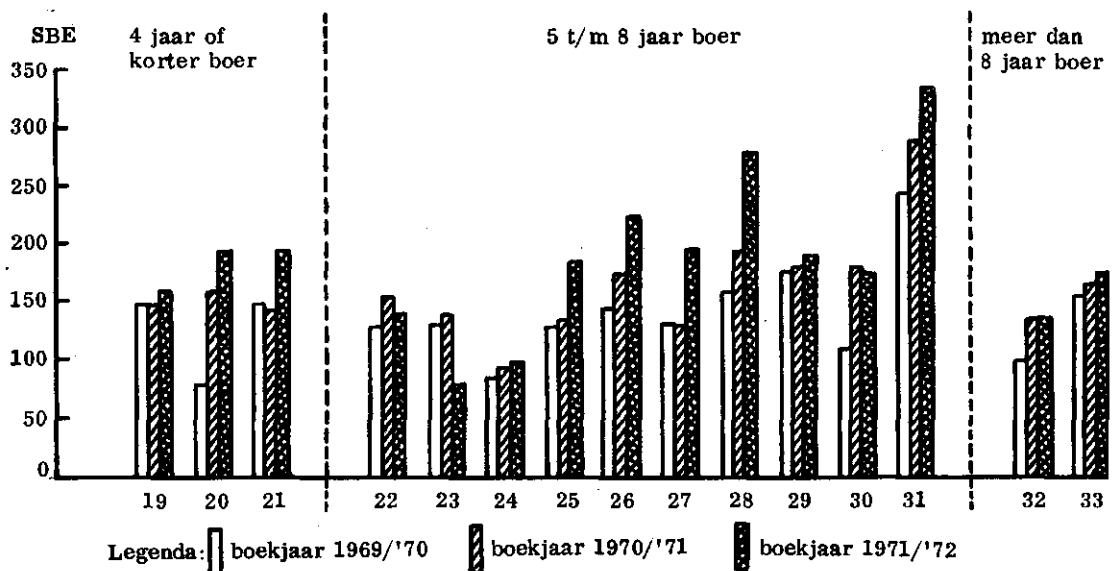
1) SBE (= standaardbedrijfseenheden) zijn gebaseerd op genormaliseerde factorkosten (grond, arbeid en kapitaal), bij een doelmatige bedrijfsvoering. Hiermee is een maatstaf voor de bedrijfsomvang verkregen. Ter oriëntatie: 1 melkkoe = 2,5 SBE; 1 fokzeug = 1,6 SBE; 1 mestvarken = 0,16 SBE; 1 HA snijmafs = 4,0 SBE; 1 HA grasland = 1 SBE.

Grafiek I. Ontwikkeling SBE per bedrijf (de volgorde van de bedrijven is per groep oplopend naar omvang van het balanstotaal per 1 mei 1972)

OVERWEGEND RUNDVEEHOUDERIJ

OVERWEGEND VARKENSHOUDERIJ

HOOFDSTUK II

De omvang van het vermogen

De omvang van het vermogen blijkt uit het balanstotaal (zie bijlagen 1, 2, 5 en 6). Dit vermogen is voor ca. 97% vastgelegd in bedrijfsmiddelen. De balansen geven aan dat de bedrijfsmiddelen per 1 mei 1972 een waarde hebben van gemiddeld f 326 800,- per bedrijf voor de groep Rvh en van gemiddeld f 331 100,- per bedrijf voor de groep Vkh. Ten opzichte van 1 mei 1969 is dit een toename van 22% (Rvh) resp. 53% (Vkh). Van deze percentages is 4% (Rvh) resp. 2% (Vkh) een gevolg van een herwaardering van de veestapel in 1971 1). Tijdens de onderzoek periode is de expansie dus van grote betekenis geweest, vooral bij de groep Vkh (exclusief herwaardering 51% toename t.o.v. 1 mei 1969).

Uit de balansen blijkt dat de grootste mutaties voorkwamen in de veestapel. Op de overwegend rundveehouderijbedrijven nam de waarde van de veestapel toe met gemiddeld f 10 500,- per jaar (waarvan f 3 600,- als gevolg van herwaardering) en op de overwegend varkenshouderijbedrijven met gemiddeld f 18 100,- per jaar (waarvan f 1 300,- als gevolg van herwaardering). Op de Vkh-bedrijven was er tevens een belangrijke netto-investering 2) in gebouwen: gemiddeld f 11 300,- per jaar. Op de Rvh-bedrijven bedroeg deze investering f 900,- per jaar. De netto-investeringen 2) in de dode inventaris waren gemiddeld f 4 000,- per jaar in beide groepen van bedrijven.

Het totale vermogen (=balanstotaal) bestond per 1 mei 1972 voor 54,5% (Rvh) en voor 53,1% (Vkh) uit eigen vermogen. Op 1 mei 1969 waren deze percentages 47,4% (Rvh) en 50,9% (Vkh). De verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen is dus ondanks de belangrijke investeringen gunstiger geworden.

In de groep Rvh was per 1 mei 1972 45,5% van het balanstotaal vreemd vermogen, waarvan 40,3% op lange termijn (langer dan één jaar) en 5,2% op korte termijn. Het vreemd vermogen op lange termijn bedroeg gemiddeld f 135 100,- per bedrijf. Het bestond voor 78% uit leningen van de Rabobanken, voor 20% uit leningen van familieleden en voor 2% uit leningen van overige vermogenverschaffers.

- 1) Wegens een aanzienlijke prijsstijging van vee tijdens de onderzoekperiode is per 1 mei 1971 op de veestapel een herwaardering toegepast. De herwaardering bedroeg f 25,- tot f 50,- voor kalveren; f 100,- tot f 200,- voor ander jongvee; f 200,- voor melkkoeien en f 25,- voor fokzeugen. Op andere bedrijfsmiddelen is geen herwaardering toegepast.
- 2) De volgende definities zijn aangehouden:
Aankopen minus verkopen (of inruil) zijn bruto-investeringen. Bruto-investeringen minus bedrijfseconomische afschrijvingen zijn netto-investeringen.

In de groep Vkh was per 1 mei 1972 46,9% van het balanstotaal vreemd vermogen, waarvan 37,6% op lange termijn en 9,3% op korte termijn. Het vreemd vermogen op lange termijn bedroeg gemiddeld f 128 600,- per bedrijf. Hiervan bestond bijna 93% uit leningen van de Rabobanken, 7% uit leningen van familieleden en minder dan een half procent uit leningen van andere vermogenverschaffers.

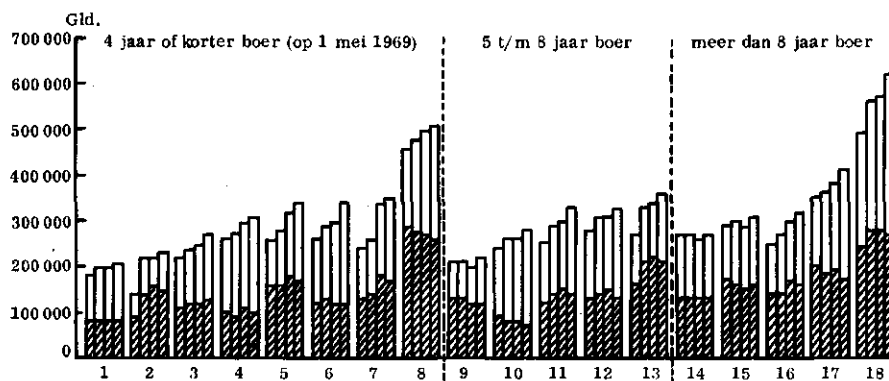
Bij een indeling van de bedrijven naar tijdsduur van bedrijfsexploitatie (op 1 mei 1969) zijn enkele relevante gegevens als volgt (gemiddeld per bedrijf):

	4 jaar of korter boer		5 t/m 8 jaar boer		langer dan 8 jaar boer	
	bedrag (index)		bedrag (index)		bedrag (index)	
totale middelen (=balanstotaal)						
- per 1 mei 1969	238 000	(100)	241 000	(100)	288 000	(100)
- per 1 mei 1970	270 000	(113)	295 000	(122)	311 000	(108)
- per 1 mei 1971	292 000	(123)	321 000	(133)	321 000	(111)
- per 1 mei 1972	308 000	(129)	359 000	(149)	342 000	(119)
eigen vermogen in % balanstotaal						
- per 1 mei 1969	48%	(100)	51%	(100)	47%	(100)
- per 1 mei 1970	50%	(104)	51%	(100)	50%	(106)
- per 1 mei 1971	51%	(106)	49%	(96)	49%	(104)
- per 1 mei 1972	57%	(119)	52%	(102)	54%	(115)
Aantal SBE						
- boekjaar 1969/70	137	(100)	140	(100)	166	(100)
- boekjaar 1970/71	152	(111)	159	(114)	183	(110)
- boekjaar 1971/72	169	(123)	178	(127)	189	(114)

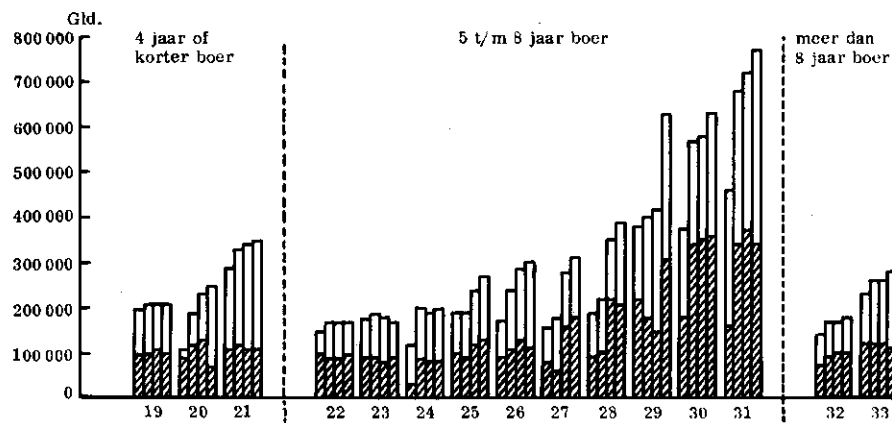
Een grafische voorstelling van het verloop van het balanstotaal en van het verloop van het eigen en vreemd vermogen van elk bedrijf afzonderlijk is aangegeven in grafiek II. In deze grafiek is de volgorde van de bedrijven gelijk aan die van grafiek I.

Grafiek II. Balanstotaal en vreemd vermogen van sterk expanderende bedrijven in Noord-Brabant (in guldens) per 1 mei 1969, 1 mei 1970, 1 mei 1971 en 1 mei 1972 (de volgorde van de bedrijven is per groep oplopend naar omvang van het balanstotaal per 1 mei 1972)

OVERWEGEND RUNDVEEHOUDERIJ

OVERWEGEND VARKENSHOUDERIJ

Legenda: eigen vermogen }
vreemd vermogen } balanstotaal

1e kolom: 1 mei 1969
2e kolom: 1 mei 1970
3e kolom: 1 mei 1971
4e kolom: 1 mei 1972

HOOFDSTUK III

De inkomensvorming

Een volledig overzicht van de inkomensvorming wordt gegeven in bijlage 3 (voor de groep Rvh) en in bijlage 7 (voor de groep Vkh). Een samenvatting hiervan wordt in tabel 1 gegeven.

Tabel 1 Overzicht van de inkomensvorming (in glds)

	69/70	70/71	71/72	gem p j.
Overwegend rundveehouderij				
1. netto-overschot (op pachtbasis)	7 900	700	7 600	5 400
2. berekend loon van de ondernemer	16 700	19 500	23 600	19 900
1+2. arbeidsinkomen van de ondernemer	24 600	20 200	31 200	25 300
3. niet-uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen	2 800	300	2 600	1 900
4. berekend loon van gezinsleden	4 100	5 000	6 400	5 200
5. incidentele bedrijfsopbrengsten	400	200	300	300
6. privé-inkomsten	2 300	2 300	3 200	2 600
3/5. overige inkomsten	9 600	7 800	12 500	10 000
Totaal gezinsinkomen	34 200	28 000	43 700	35 300
Overwegend varkenshouderij				
1. netto-overschot (op pachtbasis)	26 700	-200	17 600	14 700
2. berekend loon van de ondernemer	14 700	18 600	23 000	18 800
1+2. arbeidsinkomen van de ondernemer	41 400	18 400	40 600	33 500
3. niet-uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen	2 500	2 500	4 600	3 200
4. berekend loon van gezinsleden	2 500	3 100	3 900	3 100
5. incidentele bedrijfsopbrengsten	600	500	400	500
6. privé-inkomsten	3 100	1 700	2 800	2 500
3/6. overige inkomsten	8 700	7 800	11 700	9 300
Totaal gezinsinkomen	50 100	26 200	52 300	42 800

Uit tabel 1 blijkt dat het totale gezinsinkomen in zes bestanddelen is ingedeeld. Deze zullen achtereenvolgens worden behandeld.

1. Netto-overschot. Dit is het verschil tussen de totale bedrijfsopbrengsten en de totale bedrijfskosten. Onder de totale bedrijfskos-

ten vallen zowel kosten die tevens uitgaven zijn als kosten die geen uitgaven zijn omdat ze betrekking hebben op eigen arbeid of eigen vermogen. Een beloning voor bedrijfsleiding is niet onder de kosten opgenomen. Voorts is het netto-overschot berekend op pachtbasis. Dit wil zeggen dat er in plaats van de kosten van grond en gebouwen in eigendom een pacht is berekend die betaald zou moeten worden indien deze grond en gebouwen zouden worden gepacht. Door de berekening "op pachtbasis" zijn de netto-overschotten op volledig eigendomsbedrijven en op deels eigendomsbedrijven vergelijkbaar.

Bij een berekening op eigendomsbasis zoals deze de laatste jaren ook op het LEI wordt toegepast, zou een bedrijfsresultaat ontstaan als in tabel 2 is aangegeven. Hierbij zijn - in plaats van een berekende pacht - als kosten van grond en gebouwen ingecalculeerd:

- 3% rente van grond;
- 7% rente (in 1969/70 en 1970/71), resp. 7 1/2% rente (in 1971/72) van gebouwen;
- afschrijving gebouwen (varieert van 3% tot 10%; zie toelichting op de bijlagen I en II);
- overige eigenaarskosten (verzekering gebouwen, grondlasten enz.).

Het resultaat van deze omrekening wordt "ondernemersoverschot" genoemd en is gemiddeld f 4 300,- lager dan het netto-overschot op pachtbasis (zie tabel 2 regel: "verschil tussen n.o. en o.o.").

Het netto-overschot op pachtbasis bedroeg in de onderzochte jaren gemiddeld f 5 400,- op de Rvh-bedrijven en f 14 700,- op de Vkh-bedrijven. In het boekjaar 1969/70 werd het gunstigste resultaat verkregen (f 7 900,- Rvh resp. f 26 700,- Vkh), terwijl in het boekjaar 1970/71 de slechtste bedrijfsresultaten werden geboekt (700,- Rvh resp. - f 200,- Vkh).

Het netto-overschot per bedrijf per boekjaar is in grafiek III weergegeven. Hieruit blijkt duidelijk dat er niet alleen grote verschillen zijn tussen de diverse boekjaren, maar ook tussen de bedrijven (in grafiek III is de volgorde van de bedrijven dezelfde als in de grafieken I en II).

2. Het berekend loon van de ondernemer. In de boekjaren 1969/70, 1970/71 en 1971/72 is achtereenvolgens f 5,27, f 6,08 en f 7,15 uurloon ingecalculeerd voor de handenarbeid van de ondernemer. Uit bijlage 3 blijkt dat het loon van de ondernemer gemiddeld is berekend op f 19 900,- voor de groep Rvh en op f 18 800,- voor de groep Vkh. Dit komt overeen met ruim 3 200 manuren per jaar in de groep Rvh en met ruim 3 000 manuren per jaar in de groep Vkh.
- 1+2. Het netto-overschot (op pachtbasis) + het berekend loon van de ondernemer vormt samen het arbeidsinkomen dat de ondernemer met de uitoefening van zijn bedrijf heeft verkregen. Een spreiding van het arbeidsinkomen wordt gegeven in tabel 3. Gemiddeld is het

Tabel 2 Omrekening van "netto-overschot" naar "ondernemersoverschot".

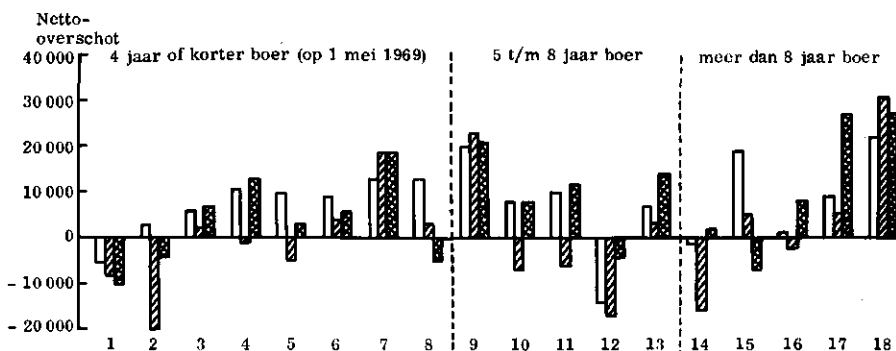
	69/70	70/71	71/72	gem p jr.
	glds.	glds.	glds.	glds.
Overwegend rundveehouderij:				
netto-overschot (op pachtbasis)	7 900	700	7 600	5 400
bij: berekende pacht van eigen grond en gebouwen	8 600	8 900	9 500	9 000
	16 500	9 600	17 100	14 400
af: berekende rente van grond	2 700	2 700	2 800	2 700
berekende rente van gebouwen	5 300	5 500	5 800	5 500
afschrijving gebouwen	4 000	4 100	4 300	4 200
overige eigenaarskosten	800	900	1 000	900
ondernemersoverschot	3 700	-3 600	3 200	1 100
verschil tussen n.o. en o.o.	4 200	4 300	4 400	4 300
Overwegend varkenshouderij:				
netto-overschot (op pachtbasis)	26 700	-200	17 600	14 700
bij: berekende pacht van eigen grond en gebouwen	9 100	13 800	16 700	13 200
	35 800	13 600	34 300	27 900
af: berekende rente van grond	1 400	1 500	1 500	1 500
berekende rente van gebouwen	6 800	7 900	9 100	7 900
afschrijving gebouwen	5 100	7 900	9 500	7 500
overige eigenaarskosten	500	600	700	600
ondernemersoverschot	22 000	-4 300	13 500	10 400
verschil tussen n.o. en o.o.	4 700	4 100	4 100	4 300

Tabel 3 Indeling van de bedrijven naar arbeidsinkomen van de ondernemer

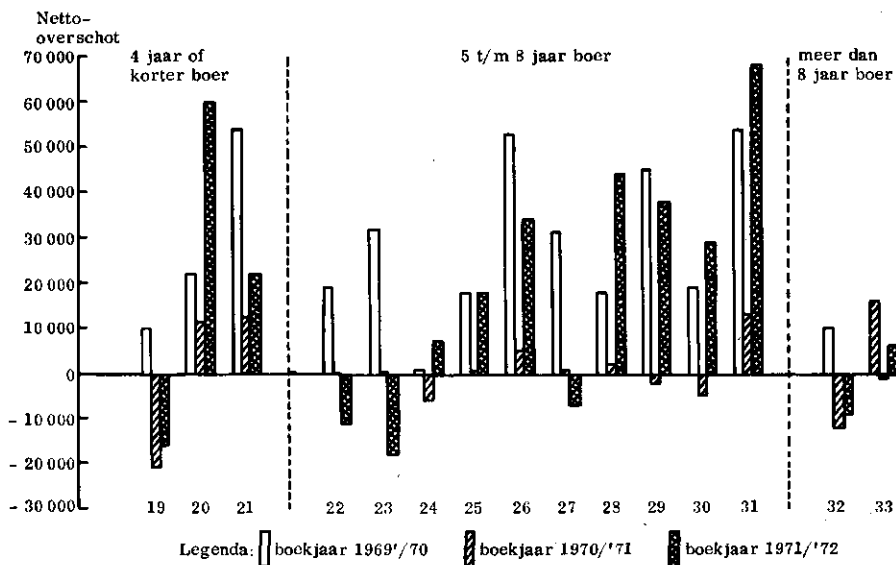
Arbeidsinkomen van de ondernemer (op pachtbasis)	1969/70		1970/71		1971/72		gem. p. jaar	
	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh
minder dan f 10 000,-	1	-	3	2	-	1	1	-
f 10 000,- tot f 20 000,-	3	1	8	7	3	4	4	3
f 20 000,- tot f 30 000,-	10	3	4	5	6	2	9	4
f 30 000,- tot f 40 000,-	3	5	2	1	5	1	3	3
f 40 000,- tot f 50 000,-	1	2	-	-	3	1	1	4
f 50 000,- en meer	-	4	1	-	1	6	-	1
Totaal aantal bedrijven	18	15	18	15	18	15	18	15

Grafiek III. Netto-overschot per bedrijf per boekjaar (de volgorde van de bedrijven is per groep oplopend naar omvang van het balanstotaal per 1 mei 1972)

OVERWEGEND RUNDVEEHOUDERIJ

OVERWEGEND VARKENSHOUDERIJ

f 25 300,- voor de groep Rvh en f 33 500,- voor de groep Vkh. Dit arbeidsinkomen van de ondernemer is f 11 450,- (Rvh), resp. f 13 500,- (Vkh) hoger dan dat op vergelijkbare bedrijven die volgens een steekproef zijn gekozen 1).

3. Niet-uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen. Dit is de som van rente- en pachtkosten die niet worden uitbetaald omdat de bedrijfsmiddelen waarover ze worden berekend in eigendom zijn. Deze niet-uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen behoort derhalve tot het gezinsinkomen. Deze inkomenspost wordt berekend door de som van de berekende rente (7% in 1969/70 en 1970/71; 7 1/2% in 1971/72 over de waarde van de veestapel, van de dode inventaris en van het omlopende bedrijfsvermogen) en van de berekende pacht (van grond en gebouwen in eigendom, inclusief de huurwaarde van de woning) te verminderen met de betaalde rente van langlopende leningen en van kortlopende bedrijfsschulden alsmede met de afschrijving op gebouwen (3 tot 10%) en met de overige eigenaarslasten (= brandverzekering gebouwen en de grond-, polder- en waterschapslasten).

De niet-uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen bedroeg gemiddeld f 1 900,- per jaar voor de groep Rvh en f 3 200,- per jaar voor de groep Vkh. Dit verschil mag uiteraard niet als meer of minder gunstig worden gezien.

4. Berekend loon van gezinsleden. Op de overwegend rundveehouderijbedrijven bedroeg het berekend loon van gezinsleden gemiddeld per bedrijf per jaar f 5 200,-. Dit had voor f 3 700,- betrekking op de arbeid van de boerin en voor f 1 500,- op het meewerken van overige gezinsleden (zie bijlage 3). Op de overwegend varkenshouderijbedrijven was er alleen berekend loon van de boerin (gemiddeld f 3 200,- per bedrijf per jaar, zie bijlage 7).

Bij deze bedragen dient in aanmerking te worden genomen dat het gemiddelde is berekend van het totaal aantal bedrijven per groep, dus inclusief de bedrijven waar niet meegewerkt wordt door gezinsleden. Zo is een berekend loon van f 1 500,- voor overige gezinsleden in de groep Rvh een gemiddelde van 18 bedrijven. In werkelijkheid hebben deze gezinsleden op 5 bedrijven meegewerkt en is het gemiddelde op deze 5 bedrijven derhalve $18 \times f 1 500,-$ gedeeld door 5 = f 5 400,-; Dit komt ongeveer overeen met 18 uren per week meewerken door ieder van deze 5 gezinsleden.

In tabel 4 is aangegeven op hoeveel bedrijven en in welke mate de boerinnen hebben meegewerkt op het bedrijf.

1) Zie publ. 3.43: "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" blz. 20. Vergelijkbare groepen zijn de grotere gemengde bedrijven (overwegend rundveehouderij) in het zuidelijk zandgebied en de grotere gemengde bedrijven (aanmerkelijke veredeling) in het zuidelijk zandgebied. Het arbeidsinkomen van de ondernemer was op deze bedrijven in de boekjaren 1969/70 t/m 1971/72 gemiddeld f 13 850,-, resp. f 20 000.

Tabel 4. Indeling van de bedrijven naar meewerkende boerinnen

Aantal uren per week meegewerkt op het bedrijf	1969/70			1970/71			1971/72		
	Rvh	Vkh	tot.in %	Rvh	Vkh	tot.in %	Rvh	Vkh	tot.in %
niet meegewerkt	5 *)	2	21%	6 *)	3	27%	5 *)	3	24%
1 tot 5 uren	2	4	} 21%	-	1	} 12%	-	-	} 9%
5 tot 10 uren	1	2		1	2		-	3	
10 tot 15 uren	3	5	25%	3	6	28%	5	6	34%
15 tot 20 uren	3	3	18%	4	2	18%	5	2	21%
20 tot 25 uren	1	1	} 9%	1	1	} 15%	-	-	} 6%
25 tot 30 uren	1	-		3	-		2	-	
30 tot 35 uren	2	-	} 6%	-	-	} 0%	-	1	} 6%
35 tot 40 uren	-	-		-	-		1	-	
Totaalaantal bedrijven	18	15	100%	18	15	100%	18	15	100%

*) W.v. in 3 gevallen geen boerin aanwezig was.

Het blijkt dat op de bedrijven waar een boerin aanwezig is, zowel in de groep Rvh als in de groep Vkh, slechts enkele boerinnen niet hebben meegewerkt. Ongeveer de helft van de boerinnen werkte 10 tot 20 uren per week mee op het bedrijf, terwijl het aantal boerinnen dat meer dan 20 uren per week meewerkte bij de groep Rvh groter was dan bij de groep Vkh.

5. De incidentele bedrijfsopbrengsten bestaan uit boekwinsten (of - verliezen) op werktuigen en uit verschillen tussen berekende kosten en werkelijke uitgaven in een bepaald jaar (bv. ten aanzien van sociale lasten en BTW).
6. De privé-inkomsten bestaan uit opbrengsten van privébezittingen, uitkeringen van verzekeringen (vnl. kinderbijslag) en uit inkomsten uit arbeid buiten het bedrijf. Gemiddeld varieerden deze inkomsten van f 1 700,- tot f 3 200,- in de diverse jaren.
- 3/6. De inkomensposten 3 tot en met 6 vormen samen de "overige inkomsten" (zie ook de schema's van de bijlagen 4 en 8). Deze hebben dus betrekking op inkomsten, die naast het arbeidsinkomen van de ondernemer worden verkregen. Ze zijn van grote betekenis voor het totale gezinsinkomen. Uit tabel 1 bleek dat ze gemiddeld f 10 000,- bedroegen voor de groep Rvh en f 9 300,- voor de groep Vkh.

Een spreiding van deze overige inkomsten wordt gegeven in tabel 5.

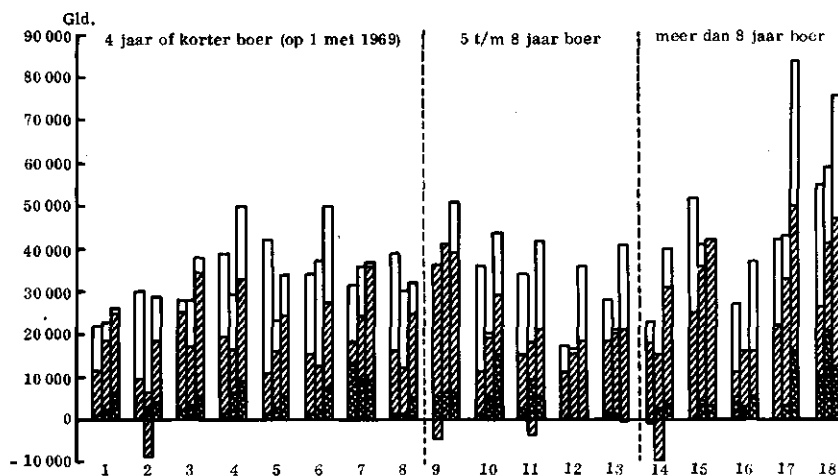
Tabel 5 Indeling van de bedrijven naar overige gezinsinkomsten.

Overige gezins- inkomsten	1969/70		1970/71		1971/72		gem.p. jaar	
	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh
minder dan f 5000,-	2	3	7	5	2	2	1	2
f 5000,- tot f 10 000,-	8	8	5	7	5	3	9	8
f 10 000,- tot f 15 000,-	5	3	3	1	6	7	4	3
f 15 000,- tot f 20 000,-	3	-	2	2	1	2	3	2
f 20 000,- en meer	-	1	1	-	4	1	1	-
Totaal aantal bedrijven	18	15	18	15	18	15	18	15

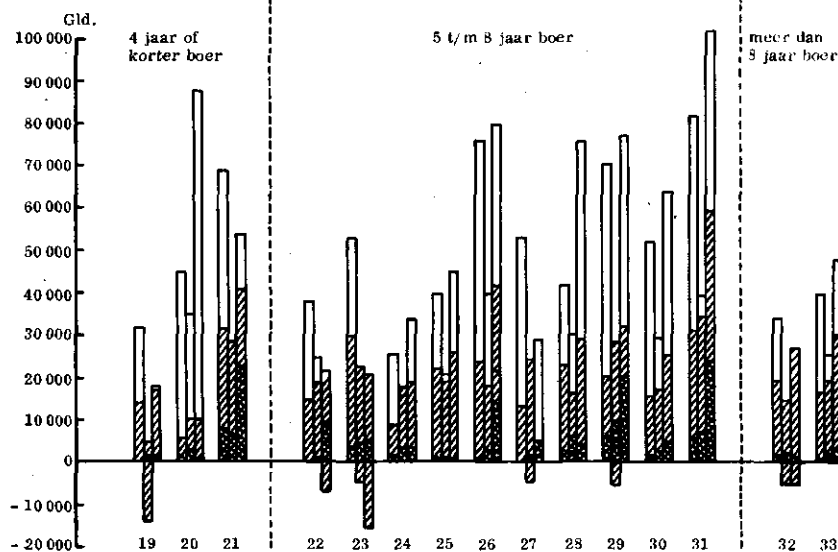
Het totale gezinsinkomen (arbeidsinkomen van de ondernemer + overige inkomsten) is gemiddeld f 35 300,- voor de groep Rvh en f 42 800,- voor de groep Vkh. De spreiding van het totale gezinsinkomen is in grafiek IV weergegeven. In deze grafiek zijn ook de gezinsuitgaven en de besparingen in beeld gebracht. Hierover gaat het volgende hoofdstuk.

Grafiek IV. Gezinsinkomen en gezinsuitgaven (de volgorde van de bedrijven is per groep oplopend naar omvang van het balanstotaal per 1 mei 1972)

OVERWEGEND RUNDVEEHOUDERIJ

OVERWEGEND VARKENSHOUDERIJ

Legenda: gezins-inkomsten besparingen
 uitgaven voor gezin uitg. voor gezin
 belasting en premies volksverz.
 ontsparingen

1e kolom: 1969/'70
 2e kolom: 1970/'71
 3e kolom: 1971/'72

HOOFDSTUK IV

Inkomensbesteding en besparingen

Het totaal gezinsinkomen, verminderd met het betaald loon aan gezinsleden en met de bedragen die in de onderzochte jaren aan belasting en aan premies voor de volksverzekeringen (AOW, AWW, AKW en AWBZ) zijn betaald, geeft het besteedbaar gezinsinkomen. Van dit besteedbaar gezinsinkomen worden de uitgaven ten behoeve van het gezin gedaan en wat er over blijft zijn de besparingen.

Een volledig overzicht van de inkomensbesteding wordt gegeven op de regels 22 tot en met 29 van bijlage 3 (voor de groep Rvh) en van bijlage 7 (voor de groep Vkh).

Een samenvatting hiervan geeft tabel 6.

Tabel 6 Overzicht van de inkomensbesteding (in glds.)

	69/70	70/71	71/72	gem.p.jr.
Overwegend rundveehouderij				
Totaal gezinsinkomen	34 200	28 000	43 700	35 300
Belastingen en premies volksverzekeringen	2 300	4 400	6 300	4 400
Besteedbaar gezinsinkomen	31 900	23 600	37 400	30 900
Uitgaven ten behoeve van het gezin	15 600	17 800	23 200	18 800
Besparingen	16 300	5 800	14 200	12 100
- in % van het totaal gezinsinkomen	48%	21%	32%	34%
- in % van het besteedbaar gezinsinkomen	51%	25%	38%	39%
Overwegend varkenshouderij				
Totaal gezinsinkomen	50 100	26 200	52 300	42 800
Belastingen en premies volksverzekeringen	2 300	3 600	8 600	4 800
Besteedbaar gezinsinkomen	47 800	22 600	43 700	38 000
Uitgaven ten behoeve van het gezin	17 100	17 900	21 300	18 700
Besparingen	30 700	4 700	22 400	19 300
- in % van het totaal gezinsinkomen	61%	18%	43%	45%
- in % van het besteedbaar gezinsinkomen	64%	21%	51%	51%

In tabel 6 is geen betaald loon aan gezinsleden opgenomen om de eenvoudige reden dat het in verreweg de meeste gevallen betrekking had op de meewerkende boerin. In de 5 gevallen van overige gezinsleden, die in de groep Vkh hebben meegewerkt is het loon voornamelijk in de vorm van kost en inwoning verrekend en is dus begrepen in de uitgaven ten behoeve van het gezin.

Ten aanzien van de post belastingen en premies voor volksverzekeringen zijn alleen de betalingen opgenomen. Deze kunnen zowel betrekking hebben op aanslagen van het betreffende boekjaar als op aanslagen van voorgaande jaren. In de drie onderzochte jaren is gemiddeld f 4 400,- per jaar betaald in de groep Rvh (w.v. f 2 400,- belasting en f 2 000,- premies AOW enz.) en f 4 800,- in de groep Vkh (w.v. f 3 100,- belasting en f 1 700,- premies AOW enz.) In grafiek IV zijn de bedragen per jaar per bedrijf in beeld gebracht. Uit het bedrag aan betaalde belasting blijkt dat het fiscaal belastbaar inkomen aanmerkelijk lager kan liggen dan het totaal gezinsinkomen in een bepaald jaar. Voorts is uit eerdere onderzoeken reeds gebleken dat de betaalde belastingen in een bepaald jaar het meeste samenhangen met het inkomen van 2 jaar eerder.

Het verschil tussen het fiscaal belastbaar inkomen en het totaal gezinsinkomen wordt veroorzaakt door de volgende aftrekmogelijkheden:

- vervroegde afschrijvingen en investeringsaftrek;
- afboeking van grote onderhoudsposten in één jaar;
- een deel van het berekend loon van gezinsleden;
- persoonlijke verplichtingen, buitengewone lasten, giften en schenkingen;
- vermijding van progressie door middeling van inkomens.

Uit tabel 6 blijkt dat het besteedbaar gezinsinkomen gemiddeld f 30 900,- per jaar bedroeg voor de groep Rvh. Hiervan is 61% besteed ten behoeve van het gezin en 39% is bespaard. In de groep Vkh was het besteedbaar gezinsinkomen gemiddeld f 38 000,- per jaar. Van dit bedrag werd evenveel als in de groep Rvh besteed aan gezinsuitgaven (bijna f 19 000,-), maar uitgedrukt in procenten uiteraard minder t.w. 49%, zodat 51% kon worden bespaard.

De totale gezinsuitgaven bestaan uit de kosten van levensonderhoud, de vrijwillige verzekeringspremies en de schenkingen en giften (zie bijlagen 3 en 7). De omvang van de gezinsuitgaven per bedrijf zijn in grafiek IV in beeld gebracht. Het blijkt dat de spreiding groot is. Dit geldt voor de gezinsuitgaven, maar meer nog voor de besparingen. Voorts blijkt uit grafiek IV dat op 10 van de 33 bedrijven niet elk jaar is gespaard. Gemiddeld over de drie onderzochte boekjaren kon echter op alle bedrijven worden gespaard.

Een samenvatting van de spreiding van de besparingen wordt gegeven in tabel 7.

Tabel 7 Indeling van de bedrijven naar besparingen

Besparingen	1969/70		1970/71		1971/72		gem. p. jaar	
	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh
negatief	1	-	3	5	-	3	-	-
0 tot f 10 000,-	3	-	8	6	7	2	7	4
f 10 000,- tot f 20 000,-	7	5	6	2	6	4	8	5
f 20 000,- tot f 30 000,-	6	3	1	2	4	-	3	2
f 30 000,- en meer	1	7	-	-	1	6	-	4
Totaal aantal bedrijven	18	15	18	15	18	15	18	15

HOOFDSTUK V

De investeringen

In de boekjaren 1969/70, 1970/71 en 1971/72 is in de groep Rvh gemiddeld per jaar f 23 500,- en in de groep Vkh gemiddeld f 45 900,- per jaar bruto geïnvesteerd ¹⁾ in duurzame produktiemiddelen. Deze investeringen hebben voornamelijk betrekking op grond, gebouwen, vee en de inventaris. De omvang in elk van deze posten is in de schema's van de bijlagen 4 en 8 vermeld (zie hiervan de laatste regels).

Het blijkt dat het verschil in omvang van de investeringen tussen de groep Rvh en de groep Vkh voornamelijk zit in de investeringen in gebouwen (gemiddeld per jaar bijna f 14 000,- hoger in de groep Vkh) en in vee (gemiddeld per jaar bijna f 10 000,- hoger in de groep Vkh).

Een spreiding van de netto-investeringen wordt gegeven in tabel 8.

Tabel 8 Indeling van de bedrijven naar netto-investeringen

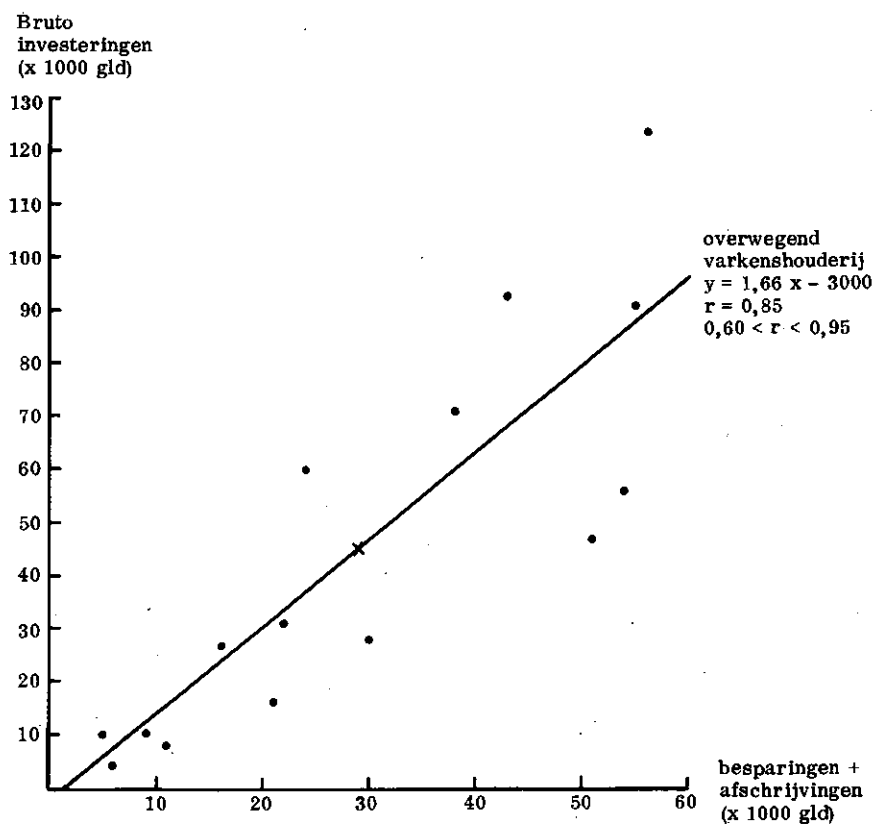
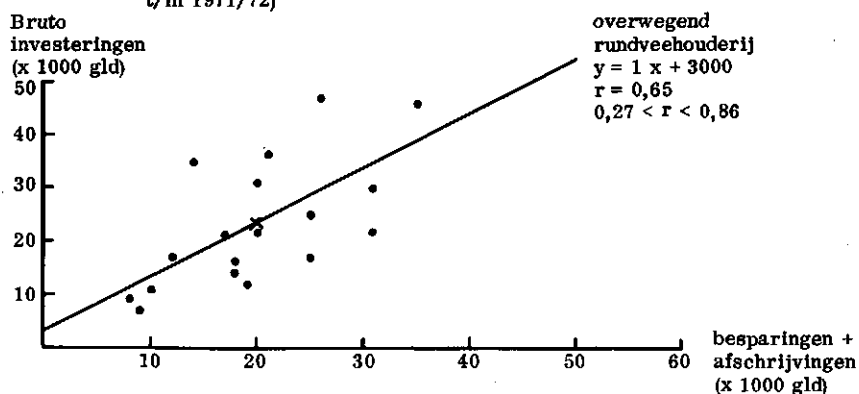
Netto-investeringen	1969/70		1970/71		1971/72		gem. p. jaar	
	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh
minder dan f 10 000,-	3	3	8	6	11	7	7	4
f 10 000,- tot f 20 000,-	6	4	6	1	5	3	5	2
f 20 000,- tot f 30 000,-	3	3	2	1	2	2	4	2
f 30 000,- tot f 50 000,-	3	2	2	6	-	1	2	2
f 50 000,- tot f 80 000,-	2	2	-	-	-	-	-	4
f 80 000,- en meer	1	1	-	1	-	2	-	1
Totaal aantal bedrijven	18	15	18	15	18	15	18	15

Uit tabel 8 blijkt dat een derde deel van het aantal bedrijven gedurende de onderzoeksperiode minder dan f 10 000,- netto per jaar hebben geïnvesteerd. Als deze bedrijven dan toch nog sterk expanderende bedrijven worden genoemd dan heeft deze expansie plaats gehad in de jaren 1966 tot en met 1968 op grond waarvan deze bedrijven voor het onderzoek zijn gekozen. In deze jaren is n.l. op 12 van de 18 overwegend rundveehouderijbedrijven voor gemiddeld bijna f 50 000,- geïnvesteerd in gebouwen (ligboxenstallen en varkensstallen). Hierbij komen dan nog de investeringen in vee en werktuigen in deze jaren, maar de bedragen hiervan zijn niet bekend. Van de 15 overwegend varkenshouderijbedrijven is in de jaren 1966 tot en met 1968 op 11 bedrijven voor gemiddeld bijna f 40 000,- geïnvesteerd in varkensstallen.

1) Zie met betrekking tot definities noot 2 op blz. 10.

Aangezien de investeringen in de landbouw voor een groot deel uit eigen middelen worden gefinancierd (waarover in het volgende hoofdstuk meer), mag worden verwacht dat er verband bestaat tussen besparingen + afschrijvingen enerzijds en bruto-investeringen anderzijds. Dit verband is inderdaad aanwezig zoals blijkt uit grafiek V, waar de gegevens per bedrijf zijn weergegeven. Een correlatie van 0,65 (groep Rvh) en van 0,85 (groep Vkh) toont een duidelijke samenhang.

Grafiek V. Verband tussen besparingen + afschrijvingen enerzijds en bruto investeringen anderzijds (gem. per bedrijf per jaar in 1969/70 t/m 1971/72)

HOOFDSTUK VI

De financieringsmiddelen

In tabel 9 is aangegeven waaruit de financieringsmiddelen bestaan (= regel boven gebroken streep) en hoe deze middelen gedurende de boekjaren en gemiddeld per boekjaar zijn aangewend. (= regels onder gebroken streep.)

Het gaat in tabel 9 bij verschillende posten om gesaldeerde bedragen. Een afname van de vlottende bedrijfsmiddelen in het boekjaar 1969/70 in de groep Rvh wil bv. zeggen dat gemiddeld per bedrijf de afname van de vlottende bedrijfsmiddelen f 1 400,- groter is geweest dan de toename van de vlottende bedrijfsmiddelen. In de volgende boekjaren zijn de vlottende bedrijfsmiddelen per saldo toegenomen met f 200,- (in 1970/71) en met f 1 900,- (in 1971/72). Gemiddeld per boekjaar namen de vlottende bedrijfsmiddelen derhalve toe met f 200,- (f 200,- + f 1 900,- minus f 1 400,- gedeeld door 3).

Uit tabel 9 blijkt dat de bruto-investeringen in duurzame bedrijfsmiddelen de meeste financieringsmiddelen vragen (gemiddeld 93% in de groep Rvh en 94% in de groep Vkh). De belangrijkste posten zijn gebouwen en vee en in de groep Rvh ook de dode inventaris, waaronder behalve de machines en werktuigen ook de stalinrichting (melkleiding, koelinrichting) is begrepen.

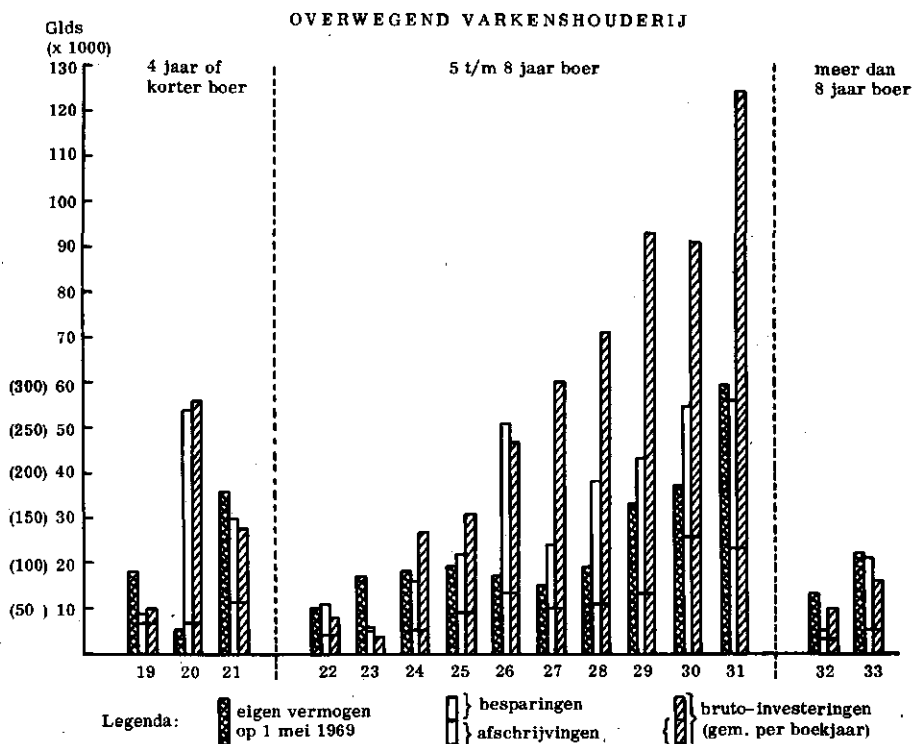
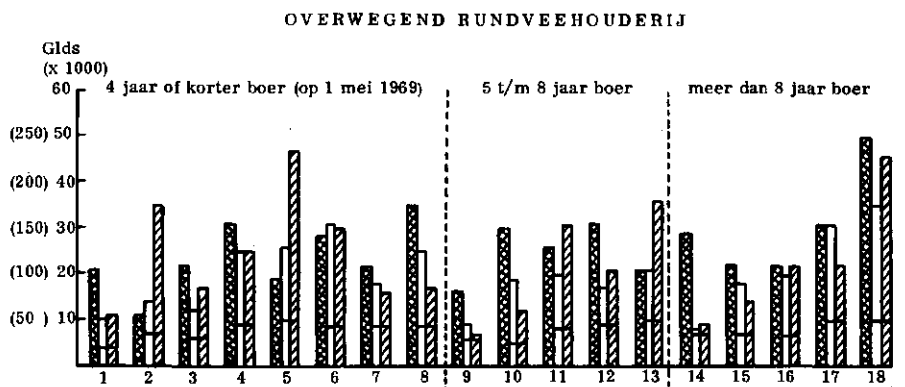
Het blijkt dat de eigen financieringsmiddelen een belangrijke rol spelen. De belangrijkste eigen financieringsmiddelen zijn de besparingen en de afschrijvingsbedragen. In de groep Rvh werd gemiddeld per jaar 88% en in de groep Vkh 65% van de totale financieringsmiddelen uit eigen middelen verkregen. In grafiek VI is per bedrijf aangegeven in welke mate de besparingen en de afschrijvingen een rol hebben gespeeld bij de financiering van de bruto-investeringen. In deze grafiek is tevens aangegeven hoeveel eigen vermogen op 1 mei 1969 per bedrijf aanwezig was (= af te lezen op schaalverdeling tussen haakjes).

De bruto-investeringen waren op 8 van de 18 Rvh-bedrijven en op 4 van de 15 Vkh-bedrijven lager dan de som van besparingen en afschrijvingen. Op deze bedrijven zijn de investeringen dus volledig gefinancierd uit eigen middelen. Uit de grafiek blijkt tevens dat op sommige bedrijven waar veel is geïnvesteerd relatief weinig eigen vermogen aanwezig was. In de groep Vkh (subgroep 5 t/m 8 jaar boer) zijn de investeringen belangrijk hoger naarmate het balanstotaal van de bedrijven hoger is. Dit geldt in minder hoge mate van de groep Rvh (subgroep meer dan 8 jaar boer). Voorts zijn in grafiek VI ook de netto-investeringen (= bruto-investeringen minus afschrijvingen) per bedrijf aangegeven.

Tabel 9 Overzicht van de financieringsmiddelen.

	1969/70	1970/71	1971/72	gem. p. jaar
Overwegend rundveehouderij				
besparingen	16 300	5 800	14 200	12 100 (48%)
ov. vermogensmutaties (excl. herwaardering)	700	3 000	2 700	2 100 (8%)
afschrijvingen	7 300	8 000	8 500	8 000 (32%)
afname vlottende bedrijfsmiddelen	1 400	-	-	-
afname middelen buiten het bedrijf	900	-	-	-
toename leningen lange termijn	5 700	4 300	-	1 600 (6%)
toename bedrijfsschulden korte termijn	2 300	2 800	-	1 400 (6%)
totale financieringsmiddelen	34 600	23 900	25 400	25 200 (100%)
- w.v. eigen financieringsmiddelen	77%	70%	100%	88%
bruto investeringen in grond	1 300	1 500	1 000	1 300 (5%)
" " in gebouwen	9 300	3 700	2 100	5 100 (20%)
" " in vee	10 600	4 700	5 400	6 900 (27%)
" " in dode inventaris	11 400	6 900	5 300	7 800 (31%)
" " in ov. bedr. middelen	2 000	2 000	3 100	2 400 (10%)
toename vlottende bedrijfsmiddelen	-	200	1 900	200 (1%)
aflossing leningen lange termijn	-	-	5 200	-
aflossing bedrijfsschulden korte termijn	-	-	800	-
toename middelen buiten bedrijf	-	4 900	600	1 500 (6%)
Overwegend varkenshouderij				
besparingen	30 700	4 700	22 400	19 300 (39%)
ov. vermogensmutaties (excl. herwaardering)	1 200	3 800	2 000	2 300 (5%)
afschrijvingen	7 100	10 600	12 900	10 200 (21%)
afname vlottende bedrijfsmiddelen	-	-	-	-
afname middelen buiten het bedrijf	-	3 100	-	-
toename leningen lange termijn	22 800	9 400	7 900	13 400 (27%)
toename bedrijfsschulden korte termijn	3 600	10 900	-	3 800 (8%)
totale financieringsmiddelen	65 400	42 500	45 200	49 000 (100%)
- w.v. eigen financieringsmiddelen	60%	52%	83%	65%
bruto investeringen in grond	6 700	-700	-600	1 800 (4%)
" " in gebouwen	21 400	18 900	16 200	18 800 (38%)
" " in vee	23 600	12 500	14 200	16 800 (34%)
" " in dode inventaris	6 100	6 000	7 900	6 700 (14%)
" " in ov. bedr. middelen	1 300	3 600	400	1 800 (4%)
toename vlottende bedrijfsmiddelen	700	2 200	500	1 100 (2%)
aflossing leningen lange termijn	-	-	-	-
aflossing bedrijfsschulden korte termijn	-	-	3 100	-
toename middelen buiten bedrijf	5 600	-	3 500	2 000 (4%)

Grafiek VI. Eigen vermogen, besparingen, afschrijvingen en bruto-investeringen gemiddeld per boekjaar (de volgorde van de bedrijven is per groep (1 t/m 8, 9 t/m 13, enz.) oplopend naar omvang van het balans totaal per 1 mei 1972)

De schaalverdeling tussen haakjes is alleen van toepassing op het eigen vermogen

Uit leningen op lange termijn werd gemiddeld 6% (Rvh) resp. 27% (Vkh) gefinancierd en de schulden op korte termijn namen per saldo toe met 6% (Rvh) resp. 8% (Vkh).

In tabel 10 is aangegeven van wie de leningen afkomstig zijn.

Tabel 10 Overzicht van de leningen (+) en aflossingen (-) (gem. per bedrijf)

	1969/70	1970/71	1971/72	gem.p.jr.
Overwegend rundveehouderij				
bijgeleend (+) of afgelost (-)				
van Rabobanken	+ 4 700	+ 3 600	-4 300	+ 1 300
bijgeleend (+) of afgelost (-)				
van familieleden	+ 200	+ 400	-1 300	- 200
bijgeleend (+) of afgelost (-)				
van overigen	+ 800	+ 300	+ 400	+ 500
Overwegend varkenshouderij				
bijgeleend (+) of afgelost (-)				
van Rabobanken	+21 600	+11 000	+9 200	+13 900
bijgeleend (+) of afgelost (-)				
van familieleden	+ 500	- 1 100	- 900	- 500
bijgeleend (+) of afgelost (-)				
van overigen	+ 700	- 500	- 400	0

Het blijkt dat de Rabobanken de belangrijkste rol spelen als verschaffers van vreemd vermogen op lange termijn

Op de leningen van familieleden is in de onderzochte periode meer afgelost dan bijgeleend. De betekenis van de familie als vermogenverschaffer is derhalve klein, hetgeen ook bij de balansbeoordeling reeds ter sprake kwam.

HOOFDSTUK VII

De liquiditeit op korte termijn

In tabel 11 is een overzicht gegeven van de liquiditeit op korte termijn. Hierbij is de situatie per 1 mei van twee opvolgende jaren vergeleken ten aanzien van de mutaties in de posten "vlottende en liquide bedrijfsmiddelen", "vlottende middelen buiten het bedrijf" en "bedrijfsschulden op korte termijn". In de laatste kolom is vermeld in welke mate de liquiditeitspositie op 1 mei 1972 is veranderd t.o.v. 1 mei 1969.

Tabel 11 Overzicht van de liquiditeiten (gem. per bedrijf)

	1 mei '70 t.o.v. 1 mei '69	1 mei '71 t.o.v. 1 mei '70	1 mei '72 t.o.v. 1 mei '71	1 mei '72 t.o.v. 1 mei '69
Overwegend rundveehouderij				
vlottende en liquide bedrijfs- middelen	-1 400	+ 200	+1 900	+ 700
vlottende middelen buiten het bedrijf	- 400	+ 1 900	- 100	+ 1 400
bedrijfsschulden op korte termijn	+2 300	+ 2 800	- 800	+ 4 300
mutaties per saldo	-4 100	- 700	+2 600	- 2 200
Overwegend varkenshouderij				
vlottende en liquide bedrijfs- middelen	+ 700	+ 2 200	+ 500	+ 3 400
vlottende middelen buiten het bedrijf	+2 400	- 3 100	+3 000	+ 2 300
bedrijfsschulden op korte termijn	+3 600	+10 900	-3 100	+11 400
mutaties per saldo	- 500	-11 800	+6 600	- 5 700

De vlottende en liquide bedrijfsmiddelen bestaan uit voorraden produkt, vorderingen, tegoeden op lopende rekeningen bij banken en de kas- en girosaldi.

De vlottende middelen buiten het bedrijf bestaan uit spaarbanksaldi.

De bedrijfsschulden op korte termijn bestaan uit leverancierskrediet, schulden op lopende rekeningen bij banken en overige kortlopende bedrijfsschulden.

Uit tabel 11 blijkt dat de liquiditeitspositie verslechterde gedurende de twee eerste onderzochte boekjaren, doch in het laatste boekjaar weer

verbeterde. Per saldo verminderde de omvang van de liquiditeiten in de drie onderzochte boekjaren gemiddeld met f 2 200,- per bedrijf in de groep Rvh en met gemiddeld f 5 700,- per bedrijf in de groep Vkh. De achteruitgang van de liquiditeiten werd voornamelijk veroorzaakt door een toename van de rekening-courant schulden bij de banken.

Ten aanzien van de spreiding van de liquiditeit blijken er tussen de bedrijven grote verschillen te bestaan. In tabel 12 is per bedrijf aangegeven hoe hoog op 1 mei van de 4 achtereenvolgende jaren het saldo aan liquiditeiten (= vlottende en liquide middelen minus schulden op korte termijn) was.

Tabel 12 Indeling van de bedrijven naar liquiditeit op korte termijn

Saldo liquiditeiten (in guldens)	per 1-5-'69		per 1-5-'70		per 1-5-'71		per 1-5-'72	
	Rvh Vkh		Rvh Vkh		Rvh Vkh		Rvh Vkh	
	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh
- 50 000 en meer negatief				1		2		2
- 50 000 tot - 40 000		1		1	1	1	1	
- 40 000 tot - 30 000		1	1		1	1	1	1
- 30 000 tot - 20 000				1	1	2	1	2
- 20 000 tot - 10 000	4	5	2	3	2	3	2	1
- 10 000 tot - 5 000	1		5	1	3	2	2	3
- 5 000 tot 0	1	2	4	2	1	1	2	
0 tot + 5 000	6	1	2	2	4		1	2
+ 5 000 tot + 10 000	2	3	1	1	2	1	1	2
+ 10 000 tot + 20 000	3		1	2	1		4	1
+ 20 000 tot + 30 000		2	1		1	1	3	
+ 30 000 tot + 40 000	1		1					1
+ 40 000 tot + 50 000					1	1		
+ 50 000 en meer				1				
Totaal aantal bedrijven	18	15	18	15	18	15	18	15

Uit tabel 12 is af te leiden dat per 1 mei van de vier achtereenvolgende jaren op resp. 45%, 63%, 63% en 54% van de bedrijven de schulden op korte termijn hoger waren dan de vlottende en liquide middelen. In hoeverre de ondernemers de kortlopende bedrijfsschulden niet "op tijd" kunnen voldoen, hangt uiteraard af van de krediettermijn en van de mutaties na 1 mei. Hierover zijn onvoldoende gegevens bekend. Wel kan worden vermeld dat op 5 van de 6 bedrijven in de groep Rvh, waar per 1 mei 1969 het saldo aan liquiditeiten negatief was, ook in de drie volgende jaren per 1 mei dit saldo negatief was. In de groep Vkh was dit op 4 van de 9 bedrijven het geval. Een positief saldo aan liquiditeiten per 1 mei van alle jaren kwam voor op 5 bedrijven in de groep Rvh en op 1 bedrijf in de groep Vkh.

HOOFDSTUK VIII

De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen

Onder de rentabiliteit van het bedrijfsvermogen wordt verstaan de verhouding tussen de opbrengst van het bedrijfsvermogen en de omvang van het bedrijfsvermogen.

De opbrengst van het bedrijfsvermogen bestaat uit het netto-overschot vermeerderd met de berekende rente en met het saldo van berekende pacht (over grond en gebouwen in eigendom) en eigenaarskosten (afschrijving op gebouwen en overige eigenaarslasten). Voorts zijn incidentele bedrijfsopbrengsten meegeteld voorzover ze niet bestaan uit boekwinsten of -verliezen.

Wordt de opbrengst van het bedrijfsvermogen verminderd met de betaalde rente dan resteert de opbrengst van het eigen bedrijfsvermogen.

In tabel 13 is zowel de opbrengst van het totale bedrijfsvermogen als die van het eigen bedrijfsvermogen weergegeven.

Tabel 13 Rentabiliteit van het bedrijfsvermogen

	1969/70	1970/71	1971/72	gem. p. jr.
Overwegend rundveehouderij				
totaal bedrijfsvermogen	281 900	305 700	321 700	297 900
opbrengst bedrijfsvermogen	19 100	12 500	21 600	17 700
rentabiliteit bedrijfsvermogen	6,8%	4,1%	6,7%	5,9%
eigen bedrijfsvermogen	134 400	150 600	166 100	149 800
opbrengst eigen vermogen	11 100	1 200	10 500	7 600
rentabiliteit eigen vermogen	8,3%	0,8%	6,3%	5,1%
betaald voor leningen op lange termijn 1)	5,3%	7,3%	7,0%	6,8%
Overwegend varkenshouderij				
totaal bedrijfsvermogen	243 400	287 600	318 300	274 100
opbrengst bedrijfsvermogen	36 700	12 800	33 200	27 500
rentabiliteit bedrijfsvermogen	15,1%	4,5%	10,4%	10,0%
eigen bedrijfsvermogen	121 200	142 000	160 200	139 300
opbrengst eigen vermogen	29 800	2 800	22 600	18 400
rentabiliteit eigen vermogen	24,6%	2,0%	14,1%	13,2%
betaald voor leningen op lange termijn 1)	5,3%	6,8%	6,3%	6,4%

1) Dit is berekend door het vreemde vermogen op lange termijn van de beginbalans en van de eindbalans te middelen.

Gemiddeld lag de rentabiliteit van het bedrijfsvermogen op de overwegend varkenshouderijbedrijven 4% hoger dan op de overwegend rundveehouderijbedrijven (resp. 10,0% en 5,9%).

In tabel 13 is tevens vermeld hoeveel procent rente is betaald voor de leningen op lange termijn: in de groep Rvh gemiddeld 6,8%; in de groep Vkh gemiddeld 6,4%.

Het blijkt dat in de groep Rvh de betaalde rente (in procenten) hoger was dan het rentabiliteitspercentage. Daardoor is in deze groep de rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen (in procenten) lager dan de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen (resp. 5,1% en 5,9%). In de groep Vkh is de rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen hoger dan de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen (resp. 13,2% en 10,0%).

Van de drie onderzochte boekjaren is zowel in de groep Rvh als in de groep Vkh het boekjaar 1969/70 het meest en 1970/71 het minst rendabel boekjaar.

Een spreiding van de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen is aangegeven in tabel 14.

Tabel 14 Indeling van de bedrijven naar rentabiliteit van het bedrijfsvermogen

Rentabiliteit (in %)	1969/70		1970/71		1971/72		gem.p.jaar	
	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh	Rvh	Vkh
-4 en meer negatief			1	1	1			
-4 tot -2%			1	1	1			
-2 tot 0%	1		1		2			1
0 tot 2%	1		2	1	1		4	1
2 tot 4%	1		5	6	4	1		
4 tot 6%	3	1	7	2	1		4	3
6 tot 8%	8	1		2	3	1	7	1
8 tot 10%	2	3	2	1	6	1	1	1
10 tot 15%	2	4		1	2	4	1	6
15 tot 20%		2	1		1	3	1	2
20 tot 30%		4			1			
totaal aantal bedrijven	18	15	18	15	18	15	18	15

Het blijkt dat de spreiding tussen de bedrijven groot is. Voorts is er een verschillend beeld in de afzonderlijk jaren. Gemiddeld over de drie jaren hebben 3 ondernemers uit de groep Rvh (d.i. 17%) en 8 uit de groep Vkh (d.i. 53%) meer dan 10% opbrengst van het geïnvesteerde bedrijfsvermogen verkregen. Bij deze berekening is de factor arbeid beloond volgens de CAO-regeling. Voor de arbeid van de ondernemer kwam dit - rekening gehouden met het aantal gewerkte uren - in de groep Rvh uit op gemiddeld f 19 900,- en in de groep Vkh op gemiddeld f 18 800,-. Uit de bijlagen 3 en 7 blijkt dat deze bedragen voldoende waren voor de gezinsuitgaven.

De vraag kan worden gesteld of een rendement van gemiddeld 6% in de groep Rvh of van gemiddeld 10% in de groep Vkh (zie tabel 13) voldoende is om de rente- en aflossingsverplichtingen te kunnen voldoen.

Het bedrijfsvermogen is in beide groepen ongeveer f 300 000,-. In de groep Rvh is de som van besparingen, afschrijvingen en betaalde rente f 30 200,- en in de groep Vkh f 38 600,- (gemiddeld per boekjaar). In beide groepen is het eigen vermogen ongeveer 50%. Het vreemde vermogen kan derhalve gesteld worden op f 150 000,-. Als voorts gerekend wordt met drie procent aflossing en met 9% rente, dan is hiervoor in het eerste jaar f 18 000,- nodig. Dit betekent dat rente- en aflossingsverplichtingen geen moeilijkheden opleveren als van het totale bedrijfsvermogen de helft eigen vermogen is. Dit geldt ook nog als het niet-uitbetaalde loon van gezinsleden en de privé-inkomsten buiten beschouwing worden gelaten. In de groep Rvh bedroegen deze f 7 800,- en in de groep Vkh f 5 600,-. Deze bedragen zitten dus in de besparingen. De som van besparingen, afschrijvingen en betaalde rente exclusief deze bedragen is f 22 400,- voor de groep Rvh en f 33 000,- voor de groep Vkh. Als even afgezien wordt van andere factoren (bv. wijziging in het betaalde bedrag aan belastingen) zou in de groep Rvh nog f 4 400,- (f 22 400,- minus f 18 000,-) en in de groep Vkh nog f 15 000,- (f 33 000,- minus f 18 000,-) beschikbaar zijn voor aflossing en rentebetaling. In de groep Rvh zou derhalve maximaal nog f 36 500,- ($\frac{4\,400}{18\,000} \times 150\,000$) en in de groep Vkh nog

f 125 000,- ($\frac{15\,000}{18\,000} \times 150\,000$) meer vreemd vermogen aanwezig kunnen zijn. Dit betekent dat in de groep Rvh het eigen vermogen minimaal 38% ($\frac{113\,500}{300\,000} \times 100$) en in de groep Vkh 8% ($\frac{25\,000}{300\,000} \times 100$) zou moeten zijn.

Financiering met alleen vreemd vermogen zou dus in de groep Vkh, d.w.z. de groep met 10% rendement, weinig moeilijkheden opleveren. Minder dan 10% rendement zal ten aanzien van rente- en aflossingsverplichtingen onvoldoende zijn tenzij er eigen vermogen als buffer kan dienen of als er neveninkomsten of kosten, die tevens inkomsten zijn, aanwezig zijn.

Bij bovenstaande berekening dient wel in aanmerking te worden genomen dat deze is gebaseerd op de gemiddelde cijfers van de groep Rvh en van de groep Vkh. Uiteraard zullen de uitkomsten van elk afzonderlijk bedrijf van deze gemiddelden afwijken.

Samenvatting

Om inzicht te krijgen in de financieringsmogelijkheden van expanderende bedrijven zijn in de boekjaren 1969/70 tot en met 1971/72 33 eigendomsbedrijven uit Noord-Brabant in administratie geweest.

De bedrijven zijn ingedeeld in twee groepen t.w. 18 overwegend rundveehouderijbedrijven (afgekort: Rvh) en 15 overwegend varkenshouderijbedrijven (afgekort: Vkh).

De waarde van de bedrijfsmiddelen was per 1 mei 1972 gemiddeld per bedrijf f 326 800,- in de groep Rvh en f 331 100,- in de groep Vkh. Ten opzichte van 1 mei 1969 is er een toename geweest van 22% (Rvh) resp. 53% (Vkh).

Per 1 mei 1969 was in de groep Rvh 47% en in de groep Vkh 51% van het balanstotaal gefinancierd door eigen vermogen. Per 1 mei 1972 waren deze percentages 54 (Rvh) resp. 53 (Vkh). In geldbedragen betekende dit een toename van het eigen vermogen van f 129 300,- tot f 182 700,- in de groep Rvh en van f 112 800,- tot f 181 400,- in de groep Vkh.

Het gezinsinkomen bedroeg gemiddeld per jaar f 35 300,- in de groep Rvh en f 42 800,- in de groep Vkh.

De gezinsuitgaven, inclusief betaalde belastingen, waren f 23 200,- (Rvh) resp. f 23 500,- (Vkh).

De besparingen waren gemiddeld per jaar f 12 100,- (Rvh) resp. f 19 300,- (Vkh).

De investeringen waren gemiddeld f 23 500,- per jaar in de groep Rvh en f 45 900,- in de groep Vkh. Van de benodigde financieringsmiddelen is 88% (Rvh) resp. 65% (Vkh) uit eigen middelen verkregen. Deze eigen middelen bestonden voornamelijk uit besparingen en afschrijvingsbedragen.

Als de liquiditeitspositie op korte termijn op 1 mei 1969 wordt vergeleken met die op 1 mei 1972 dan blijkt de omvang van de liquiditeiten gemiddeld per bedrijf te zijn verminderd met f 2 200,- in de groep Rvh en met f 5 700,- in de groep Vkh.

De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen was gemiddeld 5,9% in de groep Rvh en 10,0% in de groep Vkh.

De conclusie kan worden getrokken dat er geen moeilijkheden t.a.v. rente- en aflossingsverplichtingen zijn geweest. Er moet evenwel in aanmerking worden genomen dat de bedrijfsmiddelen voor meer dan de helft door eigen vermogen zijn gefinancierd en de rentabiliteit van het bedrijfsvermogen zeer bevredigend was in de onderzochte periode.

BIJLAGEN

De balansposten debet (bijlagen 1 en 5)

1. De grond is getaxeerd op basis van de verkoopwaarde als verpacht object, waarbij is afgezien van specifieke verwachtingswaarden van afzonderlijke objecten in verband met niet-agrarische bestemmingen. Aangekochte grond in het boekjaar is tegen koopprijs opgenomen. Verkochte grond is tegen balanswaarde afgeboekt; eventuele boekwinst is niet beschouwd als inkomen, maar als een bijzondere vermogenstoename.
2. Voor de waardering van de gebouwen is aansluiting gezocht bij de waarderingen volgens de fiscale balans. Onder de gebouwen is het woongedeelte begrepen. Alleen vrijstaande privewoningen zijn onder de middelen buiten het bedrijf opgenomen. Voor de afschrijving gelden de volgende percentages:
 - 3% over de boekwaarde van de boerderij die 10 jaar en ouder is;
 - 5% over de boekwaarde van de boerderij die jonger is dan 10 jaar;
 - 7% over de boekwaarde van een ligboxenstal, van silo's en van de aanleg van drainage;
 - 10% over de boekwaarde van doelmatig ingerichte varkens- en pluimveehokken.
3. De veestapel is gewaardeerd tegen het prijspeil zoals dat in de bedrijfseconomische boekhouding is vastgesteld. Dit prijspeil komt ongeveer overeen met de marktwaarde. Het vee is aan het begin en aan het einde van het boekjaar tegen dezelfde prijs gewaardeerd, zodat veranderingen in de waarde van de veestapel gedurende het boekjaar buiten beschouwing zijn gebleven als deze zijn ontstaan door wijzigingen van het prijspeil. Tussen de boekjaren 1970/71 en 1971/72 is het vee opnieuw gewaardeerd. In de balans per 1-5-1971 is deze herwaardering aangegeven (post 3a). De herwaardering bedroeg f 25,- tot f 50,- voor kalveren; f 100,- tot f 200,- voor ander jongvee; f 200,- voor melkkoeten en f 25,- voor fokzeugen.
4. De waarde van de dode inventaris bestaat uit de nieuwwaarde van trekkers en werktuigen verminderd met het totaal van de afschrijvingsbedragen. Deze nieuwwaarde is vastgesteld op het moment dat het bedrijf in administratie is genomen. Er is een vast percentage van de nieuwwaarde afgeschreven, m.u.v. tweedehands aangeschafte werktuigen, waarvan een vast percentage van de aanschaffingsprijs als afschrijving is berekend. Naar gelang de geschatte levensduur van de diverse werktuigen is 5 tot 20% per jaar afgeschreven. De boekwaarde van de auto en het klein gereedschap zijn tevens in de waarde van de dode inventaris begrepen.
5. De veldinventaris omvat de posten zaaigoed, pootgoed en meststoffen voor het komende jaar. De voorraden grond- en hulpstoffen hebben betrekking op aangekochte en eigen gewonnen veevoer en brandstoffen voor het komende jaar.
6. Het ledenkapitaal en de deelnemingen zijn onder de vastgelegde middelen opgenomen omdat ervan is uitgegaan dat tijdens de duur van de bedrijfsexploitatie dit bedrag niet pleegt te worden opgenomen.
7. De transitorische posten omvatten de vooruitbetaalde kosten voor het volgende boekjaar en de uitgaven waarvan de kosten bedrijfseconomisch over meer jaren moeten worden verdeeld, zoals herdrainage, onderhoud gebouwen, revisie trekkers, enz.
9. Onder de voorraden eindproduct vallen de marktbaar producten die voor de verkoop zijn bestemd.
10. De vorderingen hebben betrekking op marktbaar gewassen, vee, melkgeld (incl. nabetaling) en eieren.

11. De lopende rekening bij banken is het gemiddelde van alle rekeningcourant tegoeden, dus geen saldo van debet- en creditposten.
12. Kas en giro omvat het kas- en girosaldo per balansdatum. Een scheiding tussen "bedrijfs" kas en "privé"-kas kon niet worden gemaakt. Het gaat echter om geringe bedragen, die tot de middelen buiten het bedrijf moeten worden gerekend.
14. Grond en gebouwen buiten het bedrijf staan los van de bedrijfsexploitatie en worden als belegging van privé-vermogen beschouwd. Over de gebouwen (w.o. ook de vrijstaande privéwoning) is in het alge meen 3% afgeschreven.
15. De vorderingen op lange termijn zijn ontstaan door uitgeleende gelden en onverdeelde boedels.
16. Het spaarbanksaldo is buiten de bedrijfsmiddelen gehouden om zo zuiver mogelijk het geïnvesteerde bedrijfsvermogen te bepalen. Het spaarbanksaldo (gedeeltelijk op deposito) heeft een ander doel dan het rekening-courant saldo. Daarom is het onjuist om dit (soms grote) saldo tot de bedrijfsmiddelen te rekenen. Het feit dat het spaarbanksaldo in het bedrijf kan worden aangewend doet hier niets aan af. Bij de beoordeling van de liquiditeit van de ondernemers moet deze post uiteraard wel worden meegeteld.

De balansposten credit (bijlagen 2 en 6)

17. Leningen van Rabobanken hebben betrekking op hypothecaire en overige leningen van banken die aangesloten zijn bij de Coöperatieve Raiffeisen-Boerenleenbank.
- 18 t/m 22. Deze posten spreken voor zichzelf.
24. Het leverancierscrediet bestaat uit nog te betalen rekeningen aan leveranciers van veevoeder en meststoffen.
25. De lopende rekening bij banken is het gemiddelde van alle rekening-courant schulden; dus geen saldo van debet- en creditposten.
26. Onder overige bedrijfsschulden vallen o.a. nog te betalen werktuigen.
29. De schulden buiten het bedrijf bestaan voornamelijk uit leningen op grond en gebouwen buiten het bedrijf. Belastingsschulden zijn niet opgenomen.
- 28, 28a en 30. De post "Eigen vermogen" is uiteraard afhankelijk van de waardering van de activa. Er dient dan ook meer gelet te worden op de veranderingen van deze balanspost dan op de hoogte ervan. Het totale eigen vermogen (zowel in als buiten het bedrijf) is vermeld onderaan de bijlagen 2 en 6. Hier is tevens het eigen vermogen uitgedrukt in procenten van het balanstotaal en in procenten van het bedrijfsvermogen. Ook nu is geen rekening gehouden met belastingsschulden. Dit betekent dat elke f 1 000,- belastingsschuld ongeveer 0,3% eigen vermogen minder is.

De inkomensvorming en inkomensbesteding (bijlagen 3 en 7)

1. Netto-overschot. Dit is het verschil tussen de totale bedrijfsopbrengsten en de bedrijfskosten, waarbij de beloning voor bedrijfsleiding niet als kostenpost in aanmerking is gekomen.
"Op pachtbasis" wil zeggen dat voor grond en gebouwen in eigendom een pacht is berekend, die normaal is voor het gebied, waar het bedrijf is gelegen.
2. Berekend loon van de ondernemer. In de bedrijfseconomische boekhouding is onder de bedrijfskosten een bedrag als loonkosten (incl. sociale lasten) voor de handenarbeid van de ondernemer opgenomen. De loonkosten zijn berekend op basis van de CAO in de landbouw.
3. Arbeidsinkomen van de ondernemer. Dit is het netto-overschot op pachtbasis vermeerderd met het berekende loon van de ondernemer.
4. Berekende rente. In de bedrijfseconomische boekhouding is over de waarde van de veestapel, van de dode inventaris en over het omlopend bedrijfsvermogen 7% rentekosten ingecalculeerd in de boekjaren 1969/70 en 1970/71 en 7,5% in het boekjaar 1971/72.
5. Berekende pacht. Het netto-overschot is berekend op pachtbasis d.w.z. onder de bedrijfskosten is voor het gebruik van grond en gebouwen een bedrag opgenomen die voor overeenkomstige pachtbedrijven in hetzelfde gebied betaald wordt.
6. Betaalde rente van langlopende leningen is rente voor vreemd vermogen op lange termijn (langer dan één jaar) (- betekent: aftrekpost, evenals de posten 7, 8 en 9).
7. Betaalde rente van kortlopende bedrijfsschulden heeft voornamelijk betrekking op rente voor rekening-courant kredieten.
8. Afschrijving op bedrijfsgebouwen. Zie toelichting 2 van de balansposten.
9. Overige eigenaarslasten. Dit zijn vnl. de brandverzekering voor gebouwen en de grond-, polder- en waterschapslasten.
10. Niet uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen. Deze vergoeding resteert door de posten 4 en 5 te verminderen met de posten 6 t/m 9.
11. Ondernemersinkomen. Dit bestaat uit het arbeidsinkomen van de ondernemer vermeerderd met de niet uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen.
12. Berekend loon van de boerin. Ook voor de boerin wordt in de bedrijfseconomische boekhouding een bedrag als loonkosten ingecalculeerd voor het aantal uren dat zij in het bedrijf meewerkt.
13. Berekend loon van overige gezinsleden., w.o. meewerkende kinderen, broers, vaders en anderen. Deze loonkosten (incl. sociale lasten) zijn berekend op CAO-basis. De hoogte is afhankelijk van het aantal gewerkte uren en de leeftijden van de meewerkende gezinsleden.
14. Totaal berekend loon gezinsleden. Dit is de som van de posten 12 en 13.
15. Incidentele bedrijfsopbrengsten. Dit zijn de bedrijfsopbrengsten (verminderd met de bedrijfskosten), die niet in het bedrijfseconomische resultaat (netto-overschot) zijn verwerkt. Ze bestaan uit boekwinsten (of -verliezen) op verkochte werktuigen en uit verschillen tussen berekende kosten en werkelijke uitgaven in een bepaald jaar (b.v. t.a.v. sociale lasten en BTW).
16. Gezinsinkomen uit het bedrijf. Dit bestaat uit het ondernemersinkomen vermeerderd

met het totaal berekend loon van gezinsleden en met de incidentele bedrijfsopbrengsten.

17. Opbrengsten van privé-bezittingen. Hieronder zijn de opbrengsten van de beleggingen buiten het bedrijf opgenomen zoals ontvangen rente van uitgeleende gelden en bijgeschreven rente van spaarbanken.
18. Uitkeringen van verzekeringen. Deze bestaan voornamelijk uit ontvangsten uit hoofde van de kinderbijslagregeling.
19. Overige neveninkomsten. Hieronder vallen presentiegelden, inkomsten uit nevenfuncties, kostgelden en overige privé-ontvangsten.
20. Totale privé-inkomsten. Dit is het totaal van de posten 17, 18 en 19.
21. Totaal gezinsinkomen. Dit is het totaal gezinsinkomen uit het bedrijf vermeerderd met de privé-inkomsten.
22. Betaald loon aan gezinsleden. Komt op deze bedrijven niet voor.
23. Belasting en premies volksverzekeringen. Deze hebben alleen betrekking op de betaalde inkomstenbelasting, vermogensbelasting en premieheffing AOW/AWW/AKW/AWBZ. Het zijn zowel betalingen op aanslagen van de betreffende boekjaren als betalingen op aanslagen van voorgaande jaren.
24. Besteedbaar gezinsinkomen is het totaal gezinsinkomen verminderd met de betaalde belasting en premies volksverzekering.
25. Huishoudgeld. Hieronder is ook de waarde van de produkten uit het eigen bedrijf voor privé-verbruik opgenomen.
26. Overige kosten van levensonderhoud. Dit zijn uitgaven voor duurzame consumptiegoederen, huurwaarde en onderhoud van de woning, autokosten voor zover niet toegerekend aan het bedrijf, dokterskosten, premie ziektekostenverzekering en overige bijzondere privé-uitgaven.
27. Vrijwillige verzekeringspremies. Dit zijn premies voor lijfrente- en levensverzekeringen en premies voor verzekeringen tegen inkomensderving als gevolg van ziekte, ongeval of invaliditeit.
28. Schenkingen en giften. Hieronder vallen schenkingen aan kinderen, giften aan instellingen en kerkelijke bijdragen. Schenkingen aan kinderen die het karakter hebben van een beloning achteraf voor het meewerken op het bedrijf, zijn eveneens hieronder opgenomen.
29. Totale gezinsuitgaven. Dit zijn de totale kosten van levensonderhoud vermeerderd met de verzekeringspremies en schenkingen en giften, (de posten 25 t/m 28). De betaalde belastingen zijn hierin dus niet begrepen.
30. Besparingen. De besparingen worden verkregen door van het besteedbaar gezinsinkomen de totale gezinsuitgaven af te trekken.
31. Erfenissen en schenkingen. Dit zijn voornamelijk in contanten ontvangen schenkingen.
32. Aan het begin van het boekjaar 1971/72 is het vee hoger gewaardeerd dan de balans aan het einde in het boekjaar 1970/71 aangaf. De herwaardering is aangegeven in toelichting 3 van de balansposten.

33. Boekwinsten op grond en schadevergoedingen wegens afstaan van grond zijn evenals de posten 31 en 32 beschouwd als bijzondere mutaties in het vermogen. Deze winsten en schadevergoedingen zijn niet aan één jaar toe te rekenen.
34. Toeneming van het eigen vermogen. De besparingen vermeerderd met de bijzondere mutaties in het vermogen (posten 31, 32 en 33) geven de toeneming van het eigen vermogen aan. Deze toeneming van het eigen vermogen komt overeen met het verschil tussen het totale eigen vermogen op de beginbalans en het totale eigen vermogen op de eindbalans.

Het overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen (bijlagen 4 en 8)

In een schematisch overzicht komt naar voren hoe de toeneming van het eigen vermogen tot stand is gekomen als verschil tussen het totale gezinsinkomen en bijzondere vermogensmutaties enerzijds en de totale gezinsuitgaven en belastingen anderzijds. Voorts is in dit schema aangegeven waar de toeneming van het eigen vermogen terug te vinden is, nl. of in een aanwending in het bedrijf of in een belegging buiten het bedrijf.

Bij de aanwending in het bedrijf zijn er drie mogelijkheden:

- investering in duurzame produktiemiddelen;
- aflossing van leningen;
- vergroting van de vlottende bedrijfsmiddelen en/of aflossing van de vlottende bedrijfsschulden.

In het schema komt verder tot uiting hoe de totale bruto-investeringen in duurzame produktiemiddelen zijn gefinancierd, te weten:

- door de aanwending van eigen vermogen;
- door afschrijvingen;
- door leningen.

Uiteraard is het mogelijk - en sommige schema's tonen dit aan - dat in plaats van een belegging buiten het bedrijf een opname van middelen buiten het bedrijf heeft plaatsgehad, of dat in plaats van een toeneming van het saldo vlottende bedrijfsmiddelen er een afnemering van dit saldo is geweest. In het schema is aangegeven hoe per saldo deze mutaties zijn geweest.

BIJLAGE 1

Balansen debet van 18 sterk expanderende bedrijven in Noord-Brabant met overwegend rundveehouderij (gem. per bedrijf in g'ds.)

	Balansdata			Mutaties gem. per jaar
	1-5-1969	1-5-1970	1-5-1971	
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	13,6 ha	13,8 ha	14,0 ha	14,1 ha
Middelen in het bedrijf:				
1. grond	88 400	89 700	91 200	92 200
2. gebouwen	73 800	79 100	78 700	76 500
3. veestapel	70 700	81 300	86 000	91 400
3a. herwaarderij veestapel	-	-	10 700	10 700
4. dode inventaris	16 400	24 500	27 500	28 600
5. veldinv. + voorr. grond- en hulpstoffen	4 300	4 600	5 200	7 200
6. ledenkapitaal + deelnemingen	2 800	4 300	5 500	6 600
7. transitorische posten	100	300	500	500
8. Totaal vastgelegde middelen	256 500	283 800	305 300	313 700
9. voorraden eindproduct	0	0	0	0
10. vorderingen	9 000	9 100	9 200	11 800
11. lopende rekening bij banken	2 900	1 300	1 400	600
12. kas + giro	500	600	600	700
13. Totaal vlottende en liquide middelen	12 400	11 000	11 200	13 100
Totale middelen in het bedrijf	268 900	294 800	316 500	326 800
Middelen buiten het bedrijf:				
14. grond en gebouwen	1 100	1 100	4 100	4 700
15. vorderingen op lange termijn	700	200	200	300
16. spaarbankaalden	2 100	1 700	3 600	3 500
Totale middelen buiten het bedrijf	3 900	3 000	7 900	8 500
Balanstotaal	272 800	297 800	324 400	335 300

Balansen credit van 18 sterk expanderende bedrijven in Noord-Brabant met overwegend rundveehouderij (gem. per bedrijf in glds.)

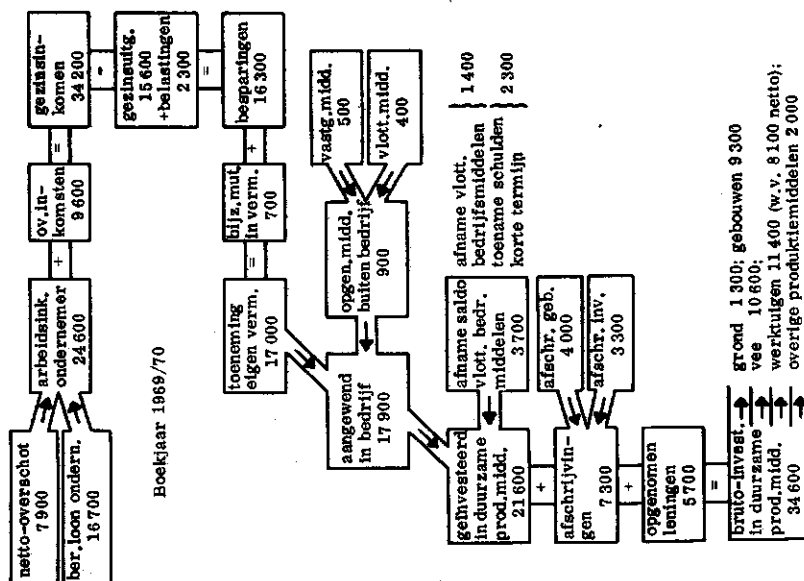
	Balansdata				Mutaties gem. per jaar
	1-5-1969	1-5-1970	1-5-1971	1-5-1972	
Opervlakte grond in eigendom (kadastraal)	13,6 ha	13,8 ha	14,0 ha	14,1 ha	+ 0,2 ha
Vermogen in het bedrijf:					
17. leningen van Rabobanken	101 500	106 200	109 800	105 500	+ 1 300
18. leningen van overige banken	0	200	0	0	0
19. leningen van verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	-	-
20. leningen van familieleden	27 500	27 700	28 100	26 800	- 200
21. leningen van overige particulieren	100	300	900	1 300	+ 400
22. ruilverkavelingsverplichtingen e.d.	1 200	1 600	1 500	1 500	+ 100
23. Totaal vreemd vermogen op lange termijn	130 300	136 000	140 300	135 100	+ 1 600
24. leverancierskrediet	4 600	5 100	5 200	6 900	+ 700
25. lopende rekening bij banken	7 200	8 600	12 000	10 200	+ 1 000
26. overige bedrijfsschulden	1 400	1 800	1 100	400	- 300
27. Totaal vreemd vermogen op korte termijn	13 200	15 500	18 300	17 500	+ 1 400
28. Eigen vermogen in het bedrijf	125 400	143 300	147 200	163 500	+ 12 700
28a. Idem als gevolg van herwaardering	-	-	10 700	10 700	+ 3 600
Totaal vermogen in het bedrijf	268 900	294 800	316 500	326 800	+ 19 300
Vermogen buiten het bedrijf:					
29. Totale schulden buiten het bedrijf	0	0	-	-	0
30. Eigen vermogen buiten het bedrijf	3 900	3 000	7 900	8 500	+ 1 500
Totaal vermogen buiten het bedrijf	3 900	3 000	7 900	8 500	+ 1 500
Balanstotaal	272 800	297 800	324 400	335 300	+ 20 800
Totaal eigen vermogen (posten, 28, 28a en 30)	129 300	146 300	165 800	182 700	+ 17 800
Eigen vermogen in % van het balanstotaal	47,4	49,1	51,1	54,5	+ 2,4
Eigen vermogen in % van het bedrijfsvermogen	48,1	49,6	52,4	55,9	+ 2,6

BIJLAGE 3

Inkomensvorming en inkomensbesteding op 18 sterk expanderende bedrijven met overwegend rundveehouderij (gem. per bedrijf in glds.)

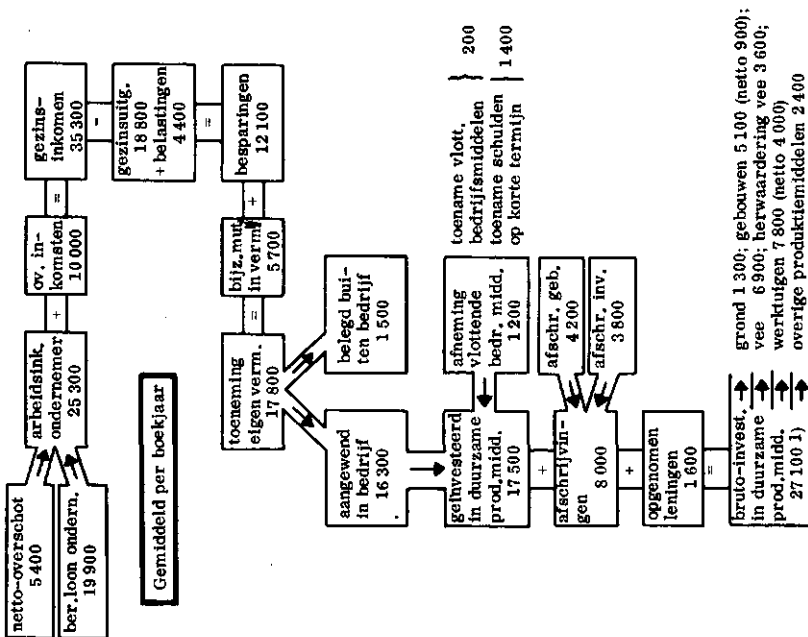
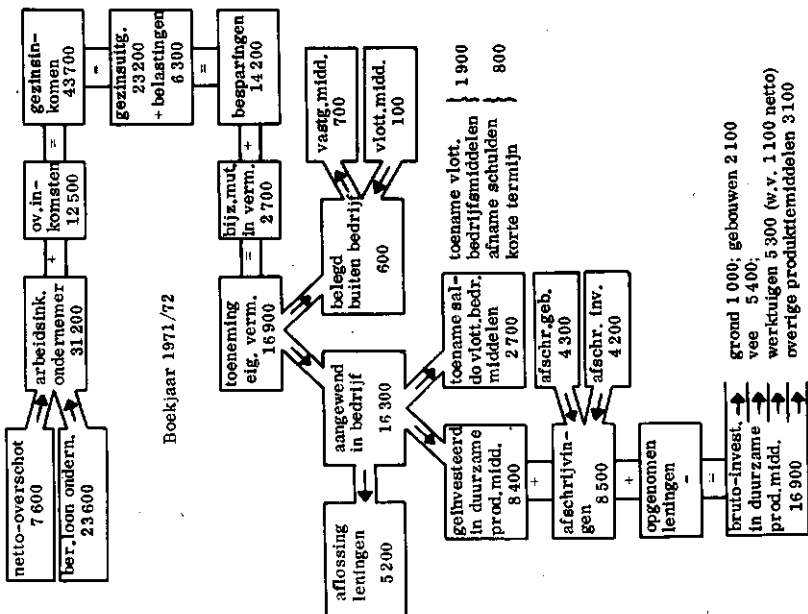
Boekjaren	1969/70	1970/71	1971/72	Gemiddeld
Opervlakte cultuurgrond	19,7 ha	21,4 ha	22,9 ha	21,3 ha
1. netto-overschot (op pachtbasis)	7900	700	7600	5400
2. berekend loon van de ondernemer	16700	19500	23600	19900
3. arbeidsinkomen van de ondernemer	24600	20200	31200	25300
4. berekende rente (over vee, dode inventaris enz.)	7000	7700	9500	8100
5. berekende pacht (van grond en gebouwen in eigendom)	8600	8900	9500	9000
6. betaalde rente van langlopende leningen	7100	10100	9700	9000
7. betaalde rente van kortlopende bedrijfsaschulden	900	1200	1400	1100
8. afschrijving op bedrijfsgebouwen	4000	4100	4300	4200
9. overige eigenaarslasten	800	900	1000	900
10. niet uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen	2800	300	2600	1900
11. ondernemersinkomen	27400	20500	33800	27200
12. berekend loon van de boerin	3000	3500	4500	3700
13. berekend loon van overige gezinsleden	1100	1500	1900	1500
14. totaal berekend loon gezinsleden	4100	5000	6400	5200
15. incidentele bedrijfsopbrengsten (netto)	400	200	300	300
16. gezinsinkomen uit het bedrijf	31900	25700	40500	32700
17. opbrengsten van prive-bezittingen	100	100	-100	100
18. uitkeringen van verzekeringen	1100	1400	1900	1400
19. overige neveninkomen	1100	800	1400	1100
20. totale privé-inkomsten	2300	2300	3200	2600
21. totaal gezinsinkomen	34200	28000	43700	35300
22. betaald loon aan gezinsleden	-	-	-	-
23. betaald aan belasting en premies volksverzekeringen	2300	4400	6300	4400
24. besteedbaar gezinsinkomen	31900	23600	37400	30900
25. huishoudgeld (incl. verbr. prod. uit eigen bedrijf)	10800	11600	15500	12600
26. overige kosten van levensonderhoud	3600	4900	6100	4700
27. betaald aan vrijwillige verzekeringspremies	1100	1200	1500	1400
28. schenkingen en giften	100	100	100	100
29. totale gezinsuitgaven	15600	17800	23200	18800
30. besparingen	16300	5800	14200	12100
31. erfenissen en schenkingen	700	2900	2700	2100
32. herwaarderding vee	-	10700	-	3600
33. boekwinst grond + schadevergoedingen	-	100	-	0
34. toeneming van het eigen vermogen	17000	19500	16900	17800

GE 4 Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen (in gld.), op overwegend rundveehoudert) bedrijven

1) Inclusief 10 700 herwaarderings

BILAGE 4 (vervolg)

1) Inclusief 3 600 herwaardering vee

BILLAG 5

Balansen debet van 15 sterk expanderende bedrijven in Noord-Brabant met overwegend varkenshouderij (gem. per bedrijf in glds.)

	Balansdata				Mutaties	
	1-5-1969	1-5-1970	1-5-1971	1-5-1972	gem. per jaar	
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	7,0 ha	7,7 ha	7,6 ha	7,5 ha		
Middelen in het bedrijf:						
1. grond	44 300	51 000	50 300	49 700	+	1 800
2. gebouwen	90 500	106 800	117 800	124 500	+	11 300
3. veestapel	56 600	80 200	92 700	106 900	+	16 800
3a. herwaardering veestapel	-	-	3 800	3 800	+	1 800
4. dode inventaris	10 500	14 600	17 900	22 400	+	4 000
5. veldinv. + voorr. grond- en hulpstoffen	3 300	3 700	5 700	5 300	+	700
6. ledenkapitaal + deelnemingen	2 600	3 500	4 900	5 700	+	1 000
7. transitorische posten	100	100	300	300	+	100
8. Totaal vastgelegde middelen	207 900	259 900	293 400	318 600	+	37 000
9. voorraden eindproduct	200	200	200	100	0	
10. vorderingen	5 200	5 200	6 600	9 300	+	1 300
11. lopende rekening bij banken	2 500	2 900	4 600	1 000	-	500
12. kas + giro	1 200	1 500	600	2 100	+	300
13. Totaal vlottende en liquide middelen	9 100	9 800	12 000	12 500	+	1 100
Totale middelen in het bedrijf	217 000	269 700	305 400	331 100	+	38 100
Middelen buiten het bedrijf:						
14. grond en gebouwen	1 800	5 000	4 900	5 400	+	1 200
15. vorderingen op lange termijn	-	-	100	100	0	
16. spaarbanksaldo	3 000	5 400	2 300	5 300	+	800
Totale middelen buiten het bedrijf	4 800	10 400	7 300	10 800	+	2 000
Balanstotaal	221 800	280 100	312 700	341 900	+	40 100

Balansen credit van 15 sterk expanderende bedrijven in Noord-Brabant met overwegend varkenshouderij

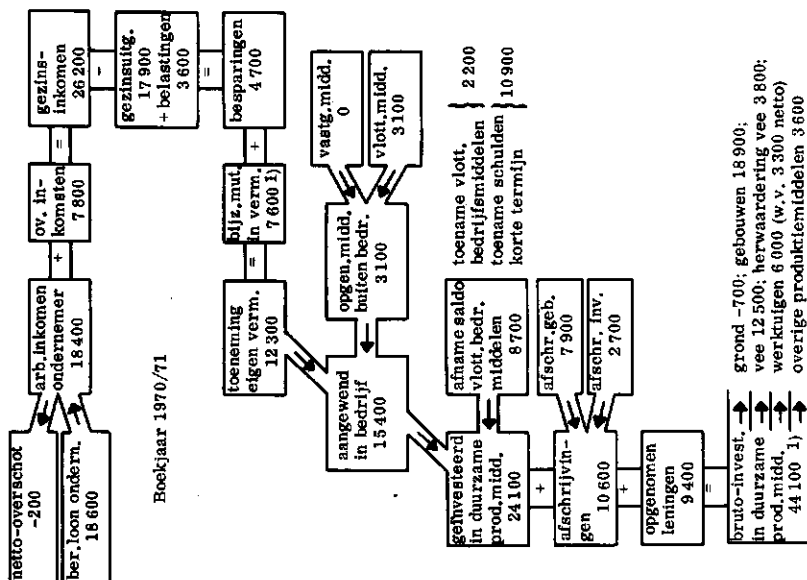
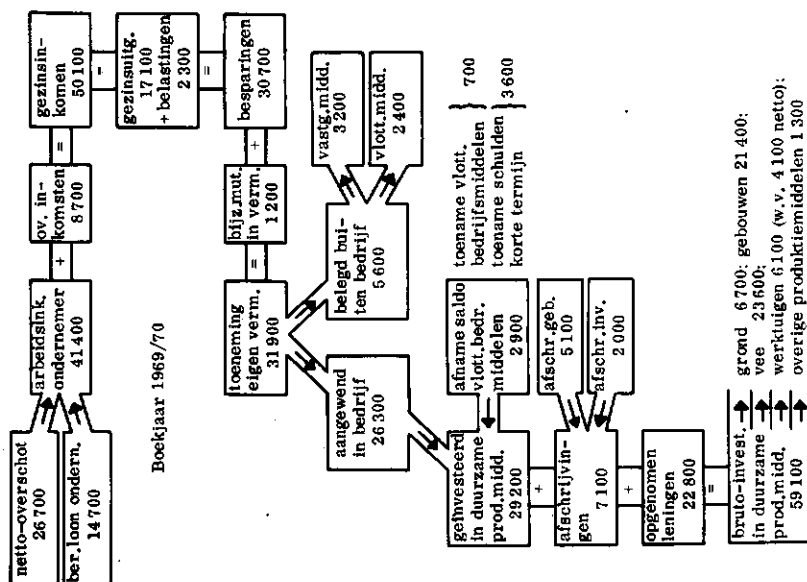
	Balansdata				Mutaties gem. per jaar
	1-5-1969	1-5-1970	1-5-1971	1-5-1972	
Opervlakte grond in eigendom (kadastraal)	7,0 ha	7,7 ha	7,6 ha	7,5 ha	+ 0,2 ha
Vermogen in het bedrijf:					
17. leningen van Rabobanken	77 400	99 000	110 000	119 200	+ 13 900
18. leningen van overige banken	-	-	-	-	-
19. leningen van verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	-	-
20. leningen van familieleden	10 600	11 100	10 000	9 100	- 500
21. leningen van overige particulieren	500	1 200	700	100	- 100
22. ruilverkavelingsverplichtingen e.d.	-	-	-	200	+ 100
23. Totaal vreemd vermogen op lange termijn	88 500	111 300	120 700	128 600	+ 13 400
24. leverancierskrediet	8 700	10 100	12 900	12 200	+ 1 100
25. lopende rekening bij banken	10 400	12 200	20 900	17 800	+ 2 500
26. overige bedrijfsschulden	1 400	1 800	1 200	1 900	+ 200
27. Totaal vreemd vermogen op korte termijn	20 500	24 100	35 000	31 900	+ 3 800
28. Eigen vermogen in het bedrijf	108 000	134 300	145 900	166 800	+ 19 600
28a. Idem als gevolg van herwaardering	-	-	3 800	3 800	+ 1 300
Totaal vermogen in het bedrijf	217 000	269 700	305 400	331 100	+ 38 100
Vermogen buiten het bedrijf:					
29. Totale schulden buiten het bedrijf	0	0	-	-	0
30. Eigen vermogen buiten het bedrijf	4 800	10 400	7 300	10 800	+ 2 000
Totaal vermogen buiten het bedrijf	4 800	10 400	7 300	10 800	+ 2 000
Balanstotaal	221 800	280 100	312 700	341 900	+ 40 100
Totaal eigen vermogen (posten, 28, 28a en 30)	112 800	144 700	157 000	181 400	+ 22 900
Eigen vermogen in % van het balanstotaal	50,9	51,7	50,2	53,1	+ 0,7
Eigen vermogen in % van het bedrijfsvermogen	52,0	53,7	51,4	54,8	+ 0,9

BIJLAGE 7

Inkomensvorming en inkomensbesteding op 15 sterk expanderende bedrijven met overwegend varkenshouderij (gem.per bedrijf in glds.)

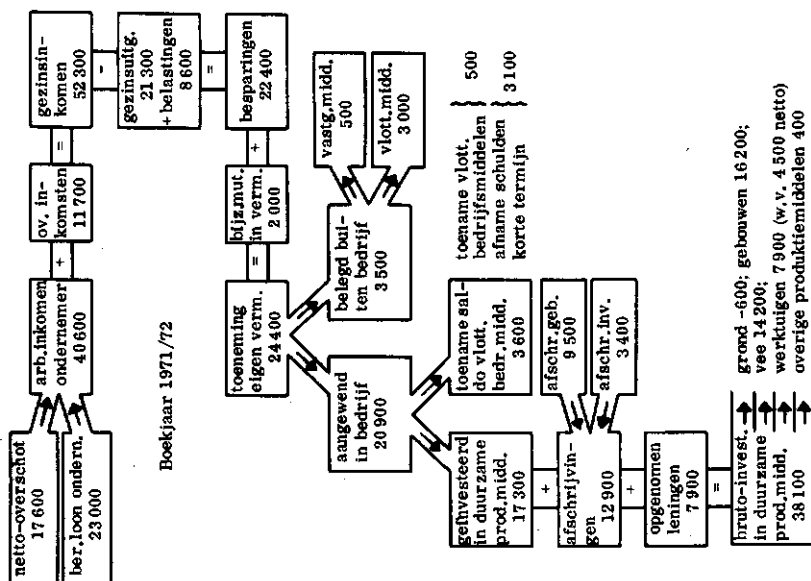
Boekjaren	1969/70	1970/71	1971/72	Gemiddeld
Oppervlakte cultuurgrond	9,6 ha	9,9 ha	10,2 ha	9,9 ha
1. netto-overschot (op pachtbasis)	26700	-200	17600	14700
2. berekend loon van de ondernemer	14700	18600	23000	18800
3. arbeidsinkomen van de ondernemer	41400	18400	40600	33500
4. berekende rente (over vee, dode inventaris enz.)	5900	7200	8700	7200
5. berekende pacht (van grond en gebouwen in eigendom)	9100	13800	16700	13200
6. betaalde rente van langlopende leningen	5300-	7900-	7800-	7000-
7. betaalde rente van kortlopende bedrijfsschulden	1600-	2100-	2800-	2100-
8. afschrijving op bedrijfsgebouwen	5100-	7900-	9500-	7500-
9. overige eigenaarslasten	500-	600-	700-	600-
10. niet uitbetaalde vergoeding voor bedrijfsvermogen	2500	2500	4600	3200
11. ondernemersinkomen	43900	20900	45200	36700
12. berekend loon van de boerin	2500	3100	3900	3100
13. berekend loon van overige gezinsleden	-	-	-	-
14. totaal berekend loon gezinsleden	2500	3100	3900	3100
15. incidentele bedrijfsopbrengsten (netto)	600	500	400	500
16. gezinsinkomen uit het bedrijf	47000	24500	49500	40300
17. opbrengsten van privé-bezittingen	100	100	100	100
18. uitkeringen van verzekeringen	1200	1100	2300	1500
19. overige neveninkomsten	1800	500	400	900
20. totale privé-inkomsten	3100	1700	2800	2500
21. totaal gezinsinkomen	50100	26200	52300	42800
22. betaald loon aan gezinsleden	-	-	-	-
23. betaald aan belasting en premies volksverzekeringen	2300	3600	8600	4800
24. besteedbaar gezinsinkomen	47800	22600	43700	38000
25. huishoudgeld (incl. verbr. prod. uit eigen bedrijf)	11900	11900	15700	13200
26. overige kosten van levensonderhoud	4000	4600	4200	4200
27. betaald aan vrijwillige verzekeringspremies	1100	1000	1300	1100
28. schenkingen en giften	100	400	100	200
29. totale gezinsuitgaven	17100	17900	21300	18700
30. besparingen	30700	4700	22400	19300
31. erfenissen en schenkingen	1200	200	1000	800
32. herwaarding vee	-	3800	-	1300
33. boekwinst grond + schadevergoedingen	-	3600	1000	1500
34. toename van het eigen vermogen	31900	12300	24400	22900

Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen (in glds.) op overwegend varkenshouderijbedrijven

1) Inclusief 3 800 herwaardering vee

BILJAGE 8 (vervolg)

[illegible]